

Handelshögskolan
VID GÖTEBORGS UNIVERSITET

**Juridiska institutionen
Handelshögskolan vid
Göteborgs Universitet**

**Tillämpade studier
20 poäng
HT 2005**

Ersättningsanspråk mot staten – Skadeståndslagen och Europakonventionen

**Examensarbete av Jon Fägerquist
Handledare: Filip Bladini**

Innehållsförteckning

Förkortningar.....	4
1. Inledning och ämnespresentation	5
1.1 Syfte	7
1.2 Avgränsning	7
1.3 Metod och material.....	7
1.4 Disposition	8
2. Statens ansvar enligt skadeståndslagen	9
2.1 Bakgrund	9
2.2 Skadeståndslagen 3:2	10
2.3 Myndighetsutövning.....	11
2.4 Allmänt om culpabedömningen	12
2.4.1 Culpabedömningen vid dröjsmål med handläggning.....	13
2.5 Ideell ersättning	15
2.5.1 Kränkingsersättning	16
3. Europakonventionen.....	17
3.1 Historisk bakgrund	17
3.2 Europakonventionens ställning i Sverige.....	18
3.3 Tolkningsprinciper	20
3.3.1 Principen om autonoma begrepp.....	20
3.3.2 Principen om diskretionär prövningsrätt	21
3.3.3 Effektivitets- och subsidiaritetsprincipen.....	22
3.4 Rättegång inom skälig tid.....	23
3.5 Rätten till ett effektivt rättsmedel.....	24
3.6 Gottgörelse och kompensation	26
4. Analys av domstolsavgöranden.....	27
4.1 Inledning.....	27
4.2 Skadeståndsanspråk mot staten som grundas direkt på Europakonventionen	27
4.3 Skadestånd direkt på grundval av Europakonventionens bestämmelser.....	28

4.4 Europakonventionen som parallell skadeståndsgrund	30
4.5 Europakonventionen som fristående grund.....	31
4.6 Beräkning av uppkommen skada	32
4.7 Konkurrerande skadeorsaker.....	34
4.8 Tidsramarna för när handläggningen passerar oskälighetens gräns.....	36
4.9 Förhållandet mellan Europakonventionens artiklar och inhemsk rätt.....	38
4.10 Positiv respektive negativ Europastandard	40
5. Tänkbara framtidsscenarier	42
5.1 Tillämpning i andra uppkomna situationer	42
5.2 Juridisk persons möjlighet till ideellt skadestånd.....	43
6. Avslutande reflektion	46
Källförteckning.....	48

Förkortningar

BrB	Brottsbalken
EG	Europeiska Gemenskapen
EU	Europeiska Unionen
ERT	Europarättslig tidskrift
FN	Förenta Nationerna
HD	Högsta domstolen
JK	Justitiekanslern
JT	Juridisk tidskrift
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv
Prop.	Proposition
RF	Regeringsformen
SFS	Svensk författningssamling
SkL	Skadeståndslagen
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk juristtidning

1. Inledning och ämnespresentation

Sverige har under det senaste decenniet kommit att alltmer vävas in i den europeiska rättsgemenskapen. En mängd europeiska regler har därmed blivit en del av det svenska rättssystemet. Genom EG-rätten och i samband med anslutningen till europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna¹, har Sverige förbundits sig att garantera ett antal fri- och rättigheter. De svenska ansvariga politikerna ansåg att ratificeringen av konventionen var en formalitet, då man utifrån det redan existerande rättsskyddet, uppfattade svensk rätt som konventionsenlig. Det har dock visats sig vara felaktigt och Sverige har vid ett flertal tillfällen fällts i Europadomstolen för brott mot konventionens regler.

Frågan om skadestånd i inhemsk domstol på grund av inhemskt konstaterade konventionsbrott har varit föremål för mycket diskussion som stundtals präglats av relativt upprörda meningssmottningar. Frågeställningarna har tidigare varit uppe till prövning i flera underrätter men först i slutet av sommaren 2005 genomfördes en prövning av spörsmålen av Högsta domstolen. Utgången av detta mål har stor betydelse för dem som drabbats av långsam handläggning i rättsprocesser och för dem som konstaterats ha blivit offer för en konventionskränkning utan att saken prövats av Europadomstolen.

Genom avgörandet i HD klargörs hur de olika regelsystemen, skadeståndslagen och Europakonventionen, förhåller sig till varandra och förutsättningarna för en nationell talan. Lång handläggningstid kan generera skadeståndsskyldighet för staten utifrån skadeståndslagens regler. Staten svarar för dröjsmål som kan anses utgöra fel och försummelse vid myndighetsutövning enligt 3:2 skadeståndslagen. Ansvar i 3:2 SkL omfattar även kränkingsersättning enligt förutsättningarna i 2:3 SkL. Den ideella ersättningen kräver således ett brott som allvarligt kränker den utsatte.

Artikel 6 i Europakonventionen behandlar rätten till en rättvis rättegång. Artikeln stadgar bland annat att denna rätt innefattar en prövning inom skälig tid. Oskäligt långa handläggningstider är en kränkning av de i konventionen skyddade fri- och rättigheterna, som kan rendera skadeståndsskyldighet för konventionsstaterna. Europadomstolen har vid

¹ Omnämns i fortsättningen endast för Europakonventionen.

konstaterade konventionsbrott möjlighet att tillerkänna skadelidande ersättning för såväl ekonomisk som ideell skada.

HD: s avgörande hänför sig till ett brottmål mot en man, som tidigare arbetat i en internationell koncern som finanschef. Efter att bolaget försatts i konkurs påbörjades en brottsutredning mot företrädarna för bolaget gällande grov ekonomiskt brottslighet. Det tog sedan nästan sju år, från det att mannen hade delgetts misstanke om brott tills huvudförhandling hölls i tingsrätten, vilken sedermera i alla delar ogillade åtalet mot mannen.

Orsaken till den långa handläggningstiden kunde härledas dels till målets komplicerade karaktär men också till att handläggningen hos åklagarmyndigheten präglats av viss inaktivitet. Mannen stämde således staten under åberopandet att han inte fått brottsanklagelserna prövade inom skälig tid och som grund för stämningen anförde mannen såväl skadeståndslagen som Europakonventionen. Högsta domstolen fann att mannens rätt enligt Europakonventionen att få anklagelserna prövade inom skälig tid hade kränkts och tillerkände mannen både ekonomiskt skadestånd för inkomstförlust samt ideellt ersättning för kränkning av ovan nämnd rättighet.

Frågeställningarna som aktualiseras i detta sammanhang, är för det första om en svensk domstol kan pröva en skadeståndsrättslig tvist med Europakonventionen som grund. För det andra granskas 3:2 skadeståndslagen, dess omfattning och tillämpbarhet med hänsyn till de aktuella omständigheterna. Är den svenska regleringen tillräcklig för att erbjuda ett effektivt rättsskydd?

Särskilt vad gäller den ideella ersättningen uppstår tveksamhet angående möjligheten att tillämpa skadeståndslagens regler med tanke på den restriktiva utformningen, som gäller för kränkingsersättning. I det allra flesta fall har en myndighet som konstaterats kränka en konventionsbestämmelse i själva verket formellt följt svensk lagstiftning, och därmed föreligger inget brott som kan aktualisera ersättning. Detta belyser dels relationen mellan den svenska rätten och Europakonventionens regelverk och dels möjligheten att tillämpa konventionsreglerna som en självständig grund i en inhemsk skadeståndprocess.

1.1 Syfte

Syftet med denna uppsats är dels att redogöra för statens skadeståndsansvar och då i synnerhet ansvaret gällande dröjsmål med handläggning och dels att utreda Europakonventionens inverkan på de svenska reglerna samt att redogöra för samspelet mellan dessa regelsystem vad beträffar dröjsmålsproblematiken.

1.2 Avgränsning

Detta arbete begränsas till att huvudsakligen omfatta statens ansvar vid myndighetsutövning. Däremot kommer statens ansvar vid privaträttslig verksamhet endast att beröras i begränsade delar. Föremålet för uppsatsen är att utreda ansvaret för staten vid dröjsmål med handläggning, varmed en koncentration sker till detta område. Liknande ansvar gäller även för kommun och landsting samt för andra organ som delegerats uppgift att fullgöra verksamhet men i detta arbete omnämns ansvarssubjektet endast för staten alternativt det allmänna.

En närliggande fråga i detta sammanhang som inte kommer att utredas i detta arbete, berör 3:7 skadeståndslagen om beslut av de högsta statsmakterna och dess förenlighet med Europakonventionens regler. Bestämmelsen innebär en materiell begränsning vad gäller det allmännas ansvar i och med att skadelidandes talerätt beskärs och kan därmed anses strida mot artikel 6 i Europakonventionen.

Frågor av mer processuell natur återfinns inte i detta arbete. Dessutom lämnas endast en översiktlig utredning av specifika ersättningsbelopp för refererade ekonomiska och ideella skador, då avsikten med uppsatsen främst är att framhäva och utreda ersättningslinjer.

1.3 Metod och material

Jag har sammanställt detta arbete enligt sedvanlig juridisk metod. Uppsatsen baseras på källmaterial av traditionell natur som lagstiftning, förarbeten, rättspraxis och doktrin. Då ämnet har koppling till Europarätten består en del av källmaterialet av rättspraxis från Europadomstolen. Ämnesområdet berör till viss del nyheter inom svensk skadeståndsrätt, vilket medfört att litteratur som utreder frågeställningarna till viss del saknas. Detta

förhållande uppvägs emellertid av en ansevärd mängd artiklar som publicerats i juridiska tidskrifter, och som därmed fått utgöra del av källmaterial för uppsatsen.

1.4 Disposition

Utgående från ett perspektiv innan Högsta domstolens avgörande NJA 2005 s. 462 presenteras i en allmän bakgrund av 1) det allmännas ansvar och ansvaret enligt 3:2 skadeståndslagen 2) relevanta artiklar och allmänna principer enligt Europakonventionen och dessutom lämnas en redogörelse av 3) förhållandet mellan detta regelverk och det svenska rättssystemet. Denna orientering är avsedd att skapa en kontext för effekterna som följer av Högsta domstolens avgörande.

Därefter följer en utredning av en del av de skadeståndsrättsliga perspektiven som framkommit genom rättspraxis. Inom detta område aktualiseras dels fördragskonform tolkning av skadeståndslagen samt Europakonventionen och dels möjligheten till att tillämpa Europakonventionens bestämmelser som en fristående grund. Avslutningsvis behandlas möjliga avgränsningar gällande tillämpbarheten av de effekter som framkommit samt potentiella scenarier i framtiden.

2. Statens ansvar enligt skadeståndslagen

2.1 Bakgrund

Enligt äldre rätt intog staten en privilegierad ställning inom skadeståndsrätten. Det ansågs länge strida mot den statliga suveräniteten, att det allmänna skulle kunna ställas till ansvar skadeståndsrättsligt för sina handlingar.² Utifrån detta perspektiv svarade staten enligt samma regler som andra företag när verksamhet drevs liknande enskild, men var i princip ansvarsfri, trots vållande, när staten utövade sin offentliga makt över medborgarna. För enskilda som åsamkats skada vid myndighetsutövning på grund av vårdslöshet av en offentlig tjänsteman återstod att kräva ersättning av denne, då tjänstemannen i allmänhet hade gjort sig skyldig till tjänstefel och var skadeståndsskyldig på grund av detta brott.³ Skadeståndsansvaret kunde drabba tjänstemannen hårt och i praktiken hade den enskilde ofta svårt att få ut ersättning för sin skada.⁴

Uppfattningen om statens ansvarsfrihet började med tiden att luckras upp i rättspraxis, vilket ledde till att rättsläget ofta kunde uppfattas som oklart.⁵ Ansvar för det allmänna uppkom främst i situationer, där verksamheten trots sin offentlighetsrättsliga karaktär, möjliggjorde en analog tolkning till privaträttsligt rättsförhållanden.⁶ Först genom 1972 års skadeståndslag infördes regler om statens och kommunens ansvar. Reglerna i skadeståndslagen innebar en precisering och utvidgning av det allmännas ansvar. Lagregleringen medförde även att ansvaret för offentligt anställda skadevällare lindrades genom att ett principalansvar, likartat det som gäller enskilda arbetsgivares skadeståndsskyldighet infördes. Enligt huvudregeln svarade nu staten enligt särskilda regler för skador uppkomna genom fel och försummelse vid myndighetsutövning. Vid privaträttslig verksamhet svarade staten enligt allmänna regler om ansvar för eget vållande.

² Hellner, Johansson, Skadeståndsrätt, s. 447.

³ Bengtsson. Det allmännas ansvar enligt skadeståndslagen, s. 11.

⁴ Bengtsson, Strömbeck, Skadeståndslagen en kommentar, s. 87.

⁵ Prop. 1989/90:42, s. 4.

⁶ Karlgren, Skadeståndsrätt, s. 185.

Skadeståndsansvaret modifierades dock till viss del på grund av statsmaktens oro för de ekonomiska konsekvenserna på grund av det utvidgade ansvaret.⁷ Undantag för ansvar gjordes bland annat genom den så kallade standardregeln, vilket innebar att det allmänna undkom att svara för anställdas vållande, om inte skäliga krav på den aktuella verksamheten kunde anses ha blivit åsidosatta. Detta innebar att det inte alltid var tillräckligt för den skadelidande att styrka vållande på statens sida, på grund av att det inte kunde krävas mer och skickligare utfört arbete av myndigheten utifrån de gällande förhållanden som denna verkade. Genom detta synsätt var den skadelidande vid myndighetsutövning tvungen att för det första passera ett krav på vållande och för det andra även påvisa att kravet på att skälig standard underskridits. Omständigheter som ansågs frånta ansvar för det allmänna exemplifierades av mindre dröjsmål på grund av bristfällig planering eller otillräckliga resurser, mindre misstag och försummelser på grund av brådskande förhållanden samt stora arbetsbördor.⁸

Efter debatt kring det allmännas skadeståndsansvar tillsattes i slutet av 80-talet en utredning med syfte att reformera och utvidga ansvaret vid myndighetsutövning. Utredningen mynnade ut i vissa lagändringar som trädde i kraft 1990 och innebar att en del av inskränkningarna avskaffades, däribland standardregeln.⁹ Utgångspunkten var att den offentliga verksamheten skall vara underkastad minst lika stränga regler som privat verksamhet.

2.2 Skadeståndslagen 3:2

Det allmännas ansvar vid myndighetsutövning regleras i 3:2 skadeståndslagen¹⁰ och omfattar ett ansvar för personskada, sakskada, ren förmögenhetsskada samt för kränkning. Formerna för den offentliga verksamheten är ibland komplicerade och därför anges även ansvarssubjekten i detta lagrum. Stat eller kommun är således alltid ansvarig för skador som vållas genom fel och försummelse vid myndighetsutövning och ansvaret är oberoende av vem som i det enskilda fallet utövar verksamheten.

Skadeståndsansvaret är långtgående vid myndighetsutövning, då de offentliga rättssubjekten svarar för ren förmögenhetsskada på samma sätt som vid person- eller sakskada. Det saknar

⁷ Bengtsson. Det allmännas ansvar enligt skadeståndslagen, s. 11.

⁸ Prop. 1972:5 s. 326.

⁹ Prop. 1989/90:42

¹⁰ SFS 1972:207

betydelse om handlingen som orsakat skadan är brottslig eller inte, vilket annars är huvudregeln vid privaträttsligt ansvar. Detta är av särskild vikt, då felaktiga myndighetsåtgärder typiskt sett medför just ren förmögenhetsskada.¹¹ När det är fråga om ansvaret för kränkning genom brott svarar det allmänna enligt de förutsättningar som anges i 2:3 SkL, om brottet begåtts vid myndighetsutövning.

Ansvar enligt 3:2 SkL förutsätter ett vållande från staten sida. Detta uttrycks genom kravet att skadan skall ha vållats genom fel och försummelse. Staten ansvarar dock i vissa andra fall oberoende av vållande t.ex. vid frihetsberövande.¹² Detta ansvar aktualiseras vid obefogade frihetsberövanden samt när någon felaktigt dömts till fängelse. Om denna reglering inte är tillämplig måste däremot den skadelidande styrka fel och försummelse för att erhålla skadestånd.

2.3 Myndighetsutövning

Det utvidgade ansvaret gäller som nämnts ovan endast skada som vållats vid myndighetsutövning. Då staten bedriver privaträttslig verksamhet liknande enskild gäller samma ansvar som för andra arbetsgivare, vilket innebär att ansvaret för anställda som vållar skada i denna typ av verksamhet skall bedömas enligt 3:1 SkL. En konsekvens av detta är att ansvaret för ren förmögenhetsskada inträder endast i de fall, då arbetstagaren vållar skadan genom brott. Begreppet myndighetsutövning har därför en stor principiell betydelse för att särskilja verksamhet som är underkastad de särskilda reglerna, från den verksamhet som ansvarar enligt privaträttsliga regler.

Begreppet myndighetsutövning används på flera rättsområden, med delvis skilda innebörder. Utifrån skadeståndslagens mening avser myndighetsutövning sådana beslut och åtgärder från det allmännas sida som är ett uttryck för samhällets rätt att utöva makt över medborgarna.¹³ Det rör sig således om en tvångsmakt som kan vara förbjudande, påbjudande eller tillåtande. Karaktäristiskt för dessa fall är den enskildes beroendeställning i förhållande till myndigheten

¹¹ Bengtsson, Strömbeck, Skadeståndslagen en kommentar, s. 86.

¹² Lag (1998:714) om ersättning vid frihetsberövanden och andra tvångsåtgärder.

¹³ Bengtsson. Det allmännas ansvar enligt skadeståndslagen, s. 39.

och det är just denna beroendeställning som motiverat det utvidgade ansvaret för det allmänna.¹⁴

Det är inte bara skador som vållats genom direkta åtgärder eller beslut som omfattas av 3:2 skadeståndslagen. Det är tillräckligt att den skadevållande handlingen har ett visst samband med myndighetsutövningen.¹⁵ Bestämmelsen är tillämplig även på fel som begås på ett förberedande stadium eller vid underlåtenhet från det allmännas sida, t.ex. vid dröjsmål att meddela beslut enligt gällande normer. Ansvaret för det allmänna omfattar även situationer, där verksamhet har delegerats till en funktionär som intar en maktställning i förhållande till enskilda rättssubjekt, även om funktionären kan tyckas stå utanför den offentlighetsliga organisationen.

2.4 Allmänt om culpabedömningen

Liksom övriga regler i skadeståndslagen förutsätter ansvaret enligt 3:2 SkL att vållande förekommit. Detta klargörs genom kravet på att det skall ha förekommit fel och försummelse från det allmännas sida för att skadeståndsansvar skall aktualiseras. Bedömningen om vållande föreligger skall vara objektiv och utan hänsyn till individuella ursäkter från en skadevållande funktionär.¹⁶ Det allmänna kan genom detta synsätt inte klara sig undan ansvar på grund av en enskild funktionärs sjukdom, oerfarenhet eller höga arbetsbelastning. Däremot kan dessa omständigheter fria den enskilde tjänstemannen från ansvar för tjänstefel.

Vållandebedömningen skall ske ur allmänhetens synvinkel med utgångspunkt från vad den enskilde rimligen kan begära från myndigheten i den aktuella situationen.¹⁷ Det allmänna svarar för kumulerade fel d.v.s. ett antal mindre misstag, från flera befattningshavare men också flera olika myndigheters misstag som tagna var för sig inte skulle ha betraktats som oaktsamhet men som sammantaget utgör ett åsidosättande från vad som kan krävas. Likaså föreligger ett ansvar vid anonyma fel, det vill säga då man inte kan utpeka vilken tjänsteman

¹⁴ Bengtsson, Strömbeck, Skadeståndslagen en kommentar, s. 89.

¹⁵ A.a. s. 95.

¹⁶ Bengtsson. Det allmännas ansvar enligt skadeståndslagen, s. 56.

¹⁷ Bengtsson, Strömbeck, Skadeståndslagen en kommentar, s. 92.

inom myndigheten som varit oaktsam. Det är det felaktiga resultatet av ett visst handlandet och inte orsakerna till handlandet som är väsentligt för prövningen.

Bedömningen av vållande påverkas emellertid av den speciella situation som föreligger vid myndighetsutövning. I allmänhet styrs myndighetsutövningen av normer, men myndigheterna har samtidigt också en viss frihet styra verksamheten. Detta medför exempelvis att ett beslut som ändras efter ett överklagande sällan anses utgöra något vållande.¹⁸ Den enskildes beroendeställning och myndighetens maktställning talar för att särskilda krav ställs på myndighetens aktsamhet och omdöme.¹⁹ Samtidigt är den offentliga verksamheten omfattande och tjänstemännen har att besluta om både komplicerade och brådskande ärenden, vilket medför att det i vissa fall kan finnas skäl till olika vållandebedömningar.²⁰ Med hänsyn till felets art kan således olika särdrag noteras vid vållandebedömningen, vilket gör att den numera upphävda standardregeln och motiven till denna regel fortfarande har en viss aktualitet.²¹

2.4.1 Culpabedömningen vid dröjsmål med handläggning

För att avgöra frågan om ett skadeståndsgrundande dröjsmål förekommit måste bedömningen göras i två steg. Det första steget omfattar en prövning av det som utgör ett dröjsmål med skadeståndsrättslig effekt, det vill säga en utredning av vad allmänheten kan kräva av myndigheten. I det andra steget prövas huruvida dröjsmålet uppkommit genom vållande från det allmännas sida. Om det inte finns någon tidsfrist för avgörandet av ärendet angiven i lag krävs det en betydande försening för att ett dröjsmål över huvud taget skall anses föreligga.²² Däremot i de fall tidsfrist finns angiven och denna har överskridits, bör ansvar kunna aktualiseras. I andra fall saknas anledning att pröva ett eventuellt vållande, förutsatt att ärendet inte behandlats klart långsammare än normalt inom myndigheten.²³

¹⁸ Hellner, Johansson, Skadeståndsrätt, s. 457.

¹⁹ Bengtsson, Strömbeck, Skadeståndslagen en kommentar, s. 91.

²⁰ A.a. st.

²¹ Bengtsson. Det allmännas ansvar enligt skadeståndslagen, s. 66 f.

²² Prop 1989/90:42, s. 16.

²³ Bengtsson. Det allmännas ansvar enligt skadeståndslagen, s. 88.

Frågan om ett konstaterat dröjsmål skall anses som fel och försummelse från myndighetens sida, skall bedömas utifrån vad den enskilde rimligen kan kräva av den aktuella myndigheten. Ett dröjsmål som typiskt sett kan innebära allvarlig skada för den enskilde medför en rätt till snabbare handläggning av ärendet. Brister myndigheten i ett sådant fall, bör det anses som fel och försummelse, under förutsättning att myndigheten i fråga rimligen borde ha insett riskerna för den enskilde.²⁴

Rättsläget gällande ansvaret vid dröjsmål med handläggningen har sedan standardregeln avskaffades inte förändrats avsevärt. Av motiven från 1972 framgår att vållandebedömningen skall vara mild vid mindre dröjsmål och att allmänheten måste räkna med vissa dröjsmål vid handläggningen av ärenden.²⁵ I 1989 års proposition används uttrycket betydande förseningar, för att ett dröjsmål skall föreligga. Det krävs en realistisk bedömning av myndigheternas förmåga och möjlighet att fungera snabbt och effektivt. Arbetsanhopningar och andra problem med arbetsförhållandena som orsakar dröjsmål talar emot ansvar för det allmänna, förutom vid ovanlig långa dröjsmål.²⁶ Både före och efter avskaffandet av standardregeln kan till viss del dröjsmål orsakade på grund av otillräckliga anslag till myndigheten utgöra en giltig ursäkt som fräntar skadeståndsrättsligt ansvar för det allmänna.²⁷

Standardregelns upphävande har inneburit att den enskilde inte skall behöva räkna med lika långa dröjsmål som tidigare i de fall där det saknas bestämda tidsfrister angivna i lag.²⁸ Dessutom kan det allmänna knappast undgå skadeståndsansvar när orsaken till dröjsmålet beror på en dålig organisation eller en trögare arbetstakt än vad som förekommer inom myndigheter av samma slag. Vid dröjsmål orsakade av otillräckliga resurser finns dock en, om än mindre, möjlighet för det allmänna att undgå ansvar om det förelegat ursäktliga misstag gällande myndighetens resurshantering.²⁹

²⁴ A.a. s. 90.

²⁵ Prop. 1972:5, s. 326

²⁶ Bengtsson. Det allmännas ansvar enligt skadeståndslagen, s. 88.

²⁷ A.a. s. 89.

²⁸ A.a. s. 88.

²⁹ A.a. s. 89.

2.5 Ideell ersättning

Inom svensk skadeståndsrätt skiljer man mellan ekonomiska och ideella skador. Med en ekonomisk skada avses ekonomiska förluster av olika slag medan en ideell skada utgörs av en skada av icke-ekonomisk natur, t.ex. kränkning av den personliga integriteten samt fysiskt och psykiskt lidande i samband med en personskada.³⁰ Sammantaget kan sägas att den ideella skadan har något att göra med personliga och känslomässiga upplevelser.

I vissa situationer förefaller skiljelinjen mellan ekonomisk- och ideell skada vara flytande, men som utgångspunkt lämnas ersättning endast för ekonomiska skador och för att en ideell skada skall ersättas krävs som princip stöd i lag.³¹ Av tradition har svensk rättstillämpning en restriktiv inställning när det gäller möjligheten till ideell ersättning utan stöd i lag. Anledningen till detta är bland annat svårigheten att bestämma icke-ekonomiska förluster på ett någorlunda exakt sätt. Ekonomiska skador däremot kan uppskattas till sitt verkliga belopp, i varje fall i teorin. Det kan även betvivlas att det skulle vara rättspolitiskt lämpligt att prioritera ersättning för en förlust av något som inte kan ersättas med pengar framför ersättning för sådant som direkt kan ersättas med pengar.³²

I princip finns det två metoder att finna stöd för att utge ersättning då det gäller en skada som inte klart faller under etablerade regler för ekonomisk skada. Den ena är att konstatera lagstöd eller stöd i avtal för en sådan rätt. Den andra är att bestämma den ekonomiska skadan på ett sådant sätt att även skador på gränsen mot icke-ekonomiska jämföras med de klart ekonomiska.³³ Vid personskada kan den första metoden användas, då det finns lagstöd för att utge ersättning för ideella skador, vilket även gäller för åtskilliga typer av ren förmögenhetsskada. När det gäller sakskador saknas sådant lagstöd, förutom när sakskadan innefattar en kränkning, då den andra metoden får tillämpas.

³⁰ Prop. 2000/01:68, s.17.

³¹ Prop. 2000/01:68, s.17.

³² Hellner, Johansson, Skadeståndsrätt, s. 371.

³³ Båda metoderna beskrivs av Hellner, Johansson, Skadeståndsrätt, s. 372

2.5.1 Kränkningersättning

Kränkningersättning regleras i 2 kap 3 § SkL och avser att kompensera de känslor som framkallats genom den kränkande handlingen och som inte tar sig sådana medicinska uttryck att det existerar en personskada.³⁴ Ersättningen utgör således en särskild form av ideellt skadestånd som inte förutsätter att fysisk skada har uppkommit utan är möjlig att tillämpa vid sakskada, ren förmögenhetsskada och även vid fall då ingen annan skada har uppstått.

Rätten till kränkningersättning förutsätter dock en brottslig handling av viss karaktär och vidare att kränkningen anses som allvarlig. Utmärkande för de brott som grundar rätt till sådan ersättning, är att de innefattar ett angrepp på den skadelidandes personliga integritet, närmast dennes privatliv och människovärde.³⁵ Utformningen av bestämmelsen i 2:3 SkL är således tämligen restriktiv, vilket faller tillbaka på det traditionella förhållningssättet som lagstiftaren har intagit, när det gäller möjligheten att utdöma ideellt skadestånd på grund av gärningar som innefattar kränkande handlingssätt.

Det allmänna svarar för brottsliga integritetskränkningar utifrån de omständigheter som anges i 2:3 SkL, om brottet begås vid myndighetsutövning. I dessa fall föreligger alltid fel och försummelse från det allmänna.³⁶ De brott som avses i 2:3 SkL och grundar skadeståndskyldighet ligger i regel emellertid så långt ifrån den offentliga funktionärens normala arbetsuppgifter, att ett tillräckligt samband med myndighetsutövningen saknas. Finner man straffrättsligt att kränkningen är att anse som tjänstefel, existerar dock ett tillräckligt sådant samband.³⁷

Trots att tjänstefel således kan grunda skadeståndsansvar i begränsad omfattning, räcker det inte med att detta brott föreligger. Det krävs dessutom en allvarlig kränkning genom angrepp mot en viss person.³⁸ Detta inskränker tillämpligheten ytterligare och det förefaller tveksamt om ett dröjsmål med ärendehantering skulle inrymmas bland de kränkningar som enligt 2:3 SkL medger rätt till ideell ersättning.

³⁴ Prop. 2000/01:68, s.48.

³⁵ Prop. 2000/01:68, s.48.

³⁶ Bengtsson, Strömbeck, Skadeståndslagen en kommentar, s. 101.

³⁷ A.a. s. 101

³⁸ Exempelvis NJA 1977 s. 43, där en domare uppträtt olämpligt mot en part och dennes ombud. Handlandet ansågs inte ägnat att kränka den personliga integriteten, och oavsett om tjänstefel förelåg innebar detta inte ärekränkning varför talan om skadestånd ogillades.

3. Europakonventionen

3.1 Historisk bakgrund

Med en internationell insikt om hur otaliga människor drabbades av andra världskrigets grymheter, antogs år 1948 den allmänna deklarationen om de mänskliga rättigheterna av FN:s generalförsamling.³⁹ Skyddet för individens rättigheter hade tidigare ansetts som de individuella staternas nationella intresse men genom deklarationen syftade man till att förändra denna syn. Tanken var att skyddet för mänskliga rättigheter skulle utvecklas och av alla stater ses som en gemensam angelägenhet. På en folkrättslig nivå skulle staterna därigenom förpliktas att upprätthålla och skydda de mänskliga rättigheterna gentemot andra stater och mot enskilda individer.⁴⁰

FN:s deklaration saknade dock reell kraft att förverkliga de uppställda målen då deklarationen inte var rättsligt förpliktande parallellt med att regler för internationell övervakning saknades. När Europarådet bildades år 1949 beslöt man att förstärka FN:s deklaration på det regionala planet genom att utarbeta en konvention med effektiva garantier för enskilda individer att få komma i åtnjutandet av en del av FN deklarationens rättigheter. Ett system utarbetas som skulle komma att bli förpliktande för att deltagande samarbetsstater och vidare anförtroddes gemensamma europeiska organ att övervaka att staternas åtagande respekterades.⁴¹

Redan året efter det att Europarådet bildats hade den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna undertecknats och år 1953 trädde konventionen i kraft. Genom Europakonventionen togs därmed det första steget mot ett kollektivt framtvingande av enskilda fri- och rättigheter.⁴² Under årens lopp har

³⁹ Universal Declaration of Human Rights.

⁴⁰ Danelius, Mänskliga rättigheter i europeisk praxis, s. 19.

⁴¹ A.a. s. 17.

⁴² www.echr.coe.int/ECHR/EN/Header/The+Court/The+Court/History+of+the+Court/

konventionen genom olika tilläggsprotokoll kompletterats med ytterligare rättigheter, men grundtanken att etablera en gemensam värdegrund inom Europa ligger fortfarande fast.

3.2 Europakonventionens ställning i Sverige

Sverige tillhörde de länder som aktivt var med att arbeta fram Europakonventionen. Sverige blev också ett av de första länderna som ratificerade Europakonventionen, dock utan att inkorporera den i svensk rätt.⁴³ Svenska politiker ansåg att skyddet för mänskliga rättigheter i stor utsträckning borde grundas på svensk lag och att de lagbestämmelser som tillämpades av domstolarna i sin tur borde vara mer precisa än de mer allmänt hållna konventionsbestämmelserna.⁴⁴ Det skulle kunna leda till alltför oväntade resultat, om konventionens vaga bestämmelser och dess svårförutsägbara tillämpning genom internationella organ inkorporerades och blev en del av den nationella svenska rätten.

Det var först i samband med Sveriges närmande till EG/EU och tillkomsten av EES-avtalet som de svenska statsmakterna beslöt sig för att utreda vilken effekt detta skulle medföra gällande Europakonventionens tillämplighet i svensk rätt. Skyddet för de mänskliga rättigheterna hade successivt utvecklats och fått en starkare ställning inom EU.⁴⁵ EG-domstolen hade genom sin rättspraxis utvecklat en rättsprincip om att läsa in en oskriven rättighetskatalog i gemenskapsrätten, trots att rättigheterna inte fanns upptagna i fördragstexten.⁴⁶

Principen om att Europeiska unionen bygger på respekten för de mänskliga rättigheterna, såsom de tillförsäkras i Europakonventionen, har sedan kodifierades och återfinns nu i art 6.2 EU-fördraget. EU:s institutioner är emellertid inte direkt bundna av Europakonventionen, då denna endast kan tillträdas av stater. Europadomstolen har i sin tur slagit fast att medlemsstaterna är skyldiga att uppfylla Europakonventionens krav även när kompetens har överförs till gemenskapsnivå.⁴⁷

⁴³ SOU 1993:40 Del B s. 123.

⁴⁴ Danelius, Mänskliga rättigheter i europeisk praxis, s. 38.

⁴⁵ Bernitz, Sverige och Europarätten, s. 144.

⁴⁶ Bernitz, Kjellgren, Europarättens grunder, s. 125.

⁴⁷ Matthews mot Storbritannien, dom 18 februari 1999.

Europakonventionen inkorporerades slutligen genom Lag (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, vilken trädde i kraft 1995. Samtidigt infördes en bestämmelse i 2 kap. 23 § regeringsformen om att lag eller annan föreskrift inte får meddelas i strid med Sveriges åtagande på grund av Europakonventionen.

Det finns i detta sammanhang anledning att framhålla den skillnad som föreligger mellan gemenskapsrätten och Europakonventionen. Gemenskapsrätten som har direkt tillämplighet och direkt effekt i medlemsstaterna vilket innebär företräde framför svensk rätt. Konventionsrätten är däremot endast implementerad såsom vanlig lag. Således medför detta att Europakonventionen blir aktuell i svensk rätt på två olika sätt, dels som inkorporerad svensk lag, dels som en integrerad del av rättighetskyddet i EG-rätten. Konventionens företrädesrätt på grund av gemenskapsrätten är emellertid begränsad till de områden som faller inom kompetensen för EG-rätten.⁴⁸

Då Europakonventionen, trots sin speciella karaktär, endast givits en ställning såsom vanlig svensk lag utanför gemenskaprättens område uppstår frågan hur konflikter mellan konventionens bestämmelser och annan inhemsk lagstiftning skall lösas. Europakonventionens karaktär och syfte skall i möjligaste grad beaktas. Konventionen har genom sin status som lag givetvis företrädesrätt vid normkonflikt med svenska författningsbestämmelser på lägre nivå, såsom regeringsförfordningar och föreskrifter.⁴⁹ Vid konflikter, där lagprövningsregler inte är tillämpliga, hänvisas rättstillämpningen till att finna lösningen inom ramen för en fördragskonform tolkning.⁵⁰

Genom att domstolarna på detta sätt strävar efter att ge den svenska lagbestämmelsen en innebörd som överensstämmer med konventionsbestämmelsen, kan man tolkningsvägen undvika öppna konflikter. Fördragskonform tolkning bygger på tanken att inhemska regler är avsedd att stå i överensstämmelse med de internationella förpliktelser som Sverige ingått. Detta medför att även en tämligen omfattande omtolkning av interna rättsregler bör accepteras.⁵¹

⁴⁸ Bernitz, Sverige och Europarätten, s. 148.

⁴⁹ A.a. s. 151.

⁵⁰ Prop. 1993/94:117, s.37 f.

⁵¹ Bernitz, Sverige och Europarätten, s. 153.

3.3 Tolkningsprinciper

Bestämmelserna i Europakonventionen kan ibland framstå som vaga och allmänt formulerade och blir därmed ofta föremål för olika tolkningar. Det föreligger även traditionella och språkliga skillnader mellan medlemsstaterna, vilket riskerar att påverka bedömningen av konventionsreglernas innebörd. För att konventionen skall ha ett effektivt enhetligt användningsområde är det av vikt att utreda vilka principer som skall vara vägledande vid tolkningen av Europakonventionens regler.

Europadomstolens praxis innehåller sällan hänvisningar till konventionens förarbeten, trots att de har publicerats och finns tillgängliga. Domstolen har däremot ofta framhållit Europakonventionen som ett levande instrument vilken skall tolkas dynamiskt, i ljuset av samhällsutvecklingen och förändringar i rättsuppfattningen inom konventionsstaterna.⁵² Detta innebär att en tolkning av en konventionsbestämmelse kan förändras över tiden, vilket i sin tur mildrar effekten av att studera förarbetena efter dess tolkning i visst hänseende. Förarbetenas användningsområde bör i stället inskränkas till att finna stöd för medlemsparternas allmänna intentioner.⁵³

Europadomstolen har i stället själv utvecklat tolkningsprinciper genom sin praxis som är mer angeläget att vara insatt i. En enstaka bestämmelse i konventionen skall inte tolkas så att det uppstår en konflikt med någon annan bestämmelse i konventionen. Konventionsbestämmelserna skall i stället tolkas med förutsättning att konventionen som helhet får en rimlig innebörd.⁵⁴ Det är således genom Europadomstolens praxis som bestämmelserna i konventionen får sitt konkreta innehåll.

3.3.1 Principen om autonoma begrepp

Avsikten med Europakonventionen är att etablera en europeisk minimistandard genom att skapa en i princip enhetlig skyddsnivå inom alla konventionsstater. Det innebär givetvis inget problem att det förekommer skillnader, genom att vissa stater inför en ökad skyddsnivå. Tanken är att ingen konventionsstat skall underskrida den överenskomna miniminivån. Detta

⁵² Danelius, Mänskliga rättigheter i europeisk praxis, s. 55.

⁵³ Ovey, White, European Convention on Human Rights, s. 29.

⁵⁴ Danelius, Mänskliga rättigheter i europeisk praxis, s. 55.

förutsätter att det materiella innehållet i konventionen ges samma betydelse samt att begrepp som förekommer i konventionen, ges en självständig tolkning, oberoende vilken innebörd motsvarande begrepp har i de nationella rättssystemen.⁵⁵ Om det finns en möjlighet att tillskriva konventionsbegrepp olika innebörd saknas potentialen att nå avsedd effekt och räckvidd för rättigheterna och därigenom faller förutsättningen för att nå en europeisk minimistandard. I syfte att förhindra att konventionsbegrepp ges olika innebörd har Europadomstolen skapat regler för att bestämma betydelsen av olika konventionsbegrepp och därmed upprätthålla en autonom tolkning.⁵⁶

3.3.2 Principen om diskretionär prövningsrätt

Europadomstolen skall kontrollera huruvida konventionens krav är uppfyllda eller inte. Däremot är avsikten inte att domstolen skall överpröva ett nationellt avgörande i hela dess vidd och på så sätt utgöra en fjärde instans. Kraven på konventionsstaterna varierar från fall till fall genom att individens rättigheter i olika hänseenden balanseras gentemot statens intressen. När det gäller bevisvärdering och tillämpning av nationell rätt saknar Europadomstolen behörighet att överpröva dessa frågor.⁵⁷ Nationella domstolar anses utifrån sin kännedom om lokala vanor och tankesätt bättre lämpade att avgöra frågor som rör nationella intressen av särskild betydelse. Europadomstolen väljer därför ofta att vara återhållsam i sin överprövning av dessa ärenden.⁵⁸

Principen att nationella domstolar är i besittning av en viss diskretionär prövningsrätt och att deras avgörande skall godtas utom när speciella skäl föreligger har kallats ”margin of appreciation”.⁵⁹ Denna princip bör ses tillsammans med principen om autonoma begrepp genom att frågor som inte berör gemensamma begrepp möjliggör en större flexibilitet för enskilda medlemsstater att upprätthålla skilda standarder på dessa områden. Denna möjlighet till flexibilitet varierar givetvis beroende på arten av det skyddade intresset och ytterst är det alltid Europadomstolen som avgör omfånget av staternas fria bedömningsutrymme. När det

⁵⁵ A.a. s. 56.

⁵⁶ Ovey, White, European Convention on Human Rights, s. 31.

⁵⁷ Danelius, Mänskliga rättigheter i europeisk praxis, s. 57.

⁵⁸ A.a. st.

⁵⁹ A.a. st.

gäller vitala statsintressen, som den nationella säkerheten, anses staten i fråga utgöra den som har bäst förutsättningar och mest lämpad att avgöra frågan. Bedömningar av dessa frågor är även öppna för en utveckling med tiden, fram tills en enhetlig europeisk standard fastställs av Europadomstolen.

3.3.3 Effektivitets- och subsidiaritetsprincipen

Överträdelser av konventionsbestämmelser skall i första hand rättas till på det nationella planet och Europadomstolen prövar klagomål först sedan inhemska rättsmedel har uttömts.⁶⁰ Enligt konventionens första artikel framgår att det primära ansvaret för att förverkliga och upprätthålla fri- och rättigheterna i konventionen ligger hos de inhemska myndigheterna. Det existerar således en subsidiaritetsprincip som behandlades av Europadomstolen redan på 60-talet.⁶¹ Härjämte finns artiklar i konventionen som förstärker principen med ytterligare materiellt innehåll.⁶²

Att de rättigheter som anges i konventionstexten skall ges ett effektivt skydd framgår både uttryckligen och indirekt av ett flertal domar från Europadomstolen.⁶³ Avsikten är att rättigheterna i konventionen skall tillämpas så att de får ett praktiskt och effektivt innehåll i motsats till ett teoretiskt och illusoriskt sådant. Genom detta kan en koppling och konsekvens mellan effektivitetsprincipen och subsidiaritetsprincipen skönjas. Europakonventionens effektivitet är beroende av och styrs utifrån staternas förmåga, ju bättre staterna är på att upprätthålla rättigheterna upptagna i konventionen desto effektivare blir dessa rättigheter. Utifrån kravet på effektivitet har Europadomstolen avvisat en restriktiv tolkning och i stället framhållit en funktionell och teologisk tolkning och intagit en progressiv framåtskridande hållning med stöd av grundläggande tolkningsprinciper.⁶⁴

⁶⁰ Artikel 35 Europakonventionen.

⁶¹ Belgiska språkmålet, dom den 23 juli 1968, Serie A nr 6, s. 35, para 10.

⁶² Exempelvis artikel 13 och artikel 35 Europakonventionen.

⁶³ Clarence Crafoord, Inhemsk gottgörelse för kränkningar av Europakonventionen, ERT 2001, s. 524.

⁶⁴ Wemhoff mot Tyskland, dom den 27 juni 1968, para 8, Delcourt mot Belgien, dom den 17 januari 1970, Serie A 7, para 25 och Clarence Crafoord, Inhemsk gottgörelse för kränkningar av Europakonventionen, ERT 2001, s. 525.

3.4 Rättegång inom skälig tid

När det gäller dröjsmål med handläggning vid myndighetsutövning finns ett omfattande ansvar för det allmänna enligt 3:2 SkL, enligt ovanstående redogörelse. I Europakonventionens regler föreligger ytterligare krav inom detta område. Artikel 6.1 innehåller ett krav på att rättegång i mål rörande civila rättigheter och skyldigheter alternativt rörande anklagelse för brott skall hållas inom skälig tid. Artikelns tillämpningsområde är således begränsad i jämförelse med 3:2 SkL och omfattar inte alla rättsliga förfaranden. Civila anspråk måste dock, för att artikeln skall ha en reell betydelse, kunna hänskjutas till ett domstolsförfarande och det är inte endast handläggningen av en talan som redan anhängiggjorts vid domstol som är aktuell för bedömningen.⁶⁵

Frågan huruvida ett mål har avgjorts inom skälig tid har varit uppe för Europadomstolens behandling i ett mycket stort antal fall.⁶⁶ Det har därmed utarbetats en rik praxis på området som underlättar avgöranden på detta område. När det gäller att ta ställning till hur den i artikel 6.1 åsyftade tidsperioden skall beräknas är det givetvis helt avgörande hur tidsperioden beräknas.

När det gäller brottmål har Europadomstolen ansett att den tid som är relevant börjar löpa den dag då en person kan sägas vara anklagad för brott.⁶⁷ Utifrån principen om autonom tolkning är det inte avgörande när det föreligger en anklagelse enligt nationell rätt utan begreppet anklagelse för brott skall tolkas enhetligt utifrån Europadomstolens bedömning.

Den relevanta tidpunkten inträder när myndigheterna vidtagit någon åtgärd, som lett till väsentligt påverkan av en persons situation, på grund av att det föreligger en misstanke mot honom. Åtgärden från myndigheten kan vara att förundersökning inletts alternativt att den misstänkte har häktats eller anhållits. Även en underrättelse om misstanke om brott utgör en åtgärd som påbörjar relevant tidsberäkning.

Slutpunkten för den tid som är aktuell att bedöma har ansetts vara den dag då det föreligger en slutlig dom.⁶⁸ Detta innebär att om målet prövas i mer än en instans är det domen i den högsta

⁶⁵ Danelius, Mänskliga rättigheter i europeisk praxis, s. 151 f.

⁶⁶ A.a. s. 229.

⁶⁷ Danelius, Mänskliga rättigheter i europeisk praxis, s. 227.

⁶⁸ A.a. st.

instansen som är avgörande. När det gäller tvistemål räknas den relevanta tiden från det att målet anhängiggörs till dess att slutgiltig dom meddelats.⁶⁹ Även i dessa fall är det tidpunkten för dom i den högre instansen i ett eventuellt överklagat mål som är avgörande.

När tidsperspektivet är klarlagt, gäller det att utreda huruvida tidsåtgången kan anses som skälig eller ej. Både i civila tvister och brottmål krävs en bedömning av målets komplexitet, parternas agerande och hur domstolar och myndigheter har handlagt målet. Karaktären på det aktuella målet har också en avgörande betydelse. Mål om familjerättsliga förhållanden t.ex. skilsmässor, arbetsrättsliga frågor och mål angående skadestånd på grund av trafikolyckor påkallar en särskild skyndsam handläggning.⁷⁰ För att processen skall bli meningsfull krävs, i dessa fall, speciellt skyndsamhet vilket innebär att även kortare dröjsmål kan anses strida mot konventionen.

Europadomstolen gör sällan en detaljerad analys av kravet på rättsligt avgörande inom skälig tid, i stället sker ett ställningstagande efter allmän helhetsbedömning.⁷¹ Tillfällig eftersläpning av mål kan frita ansvar från artikeln liksom plötsligt ökad målbilans som inte har kunnat förutses. Däremot anses stor arbetsbörda, sjukdomsfall eller andra administrativa problem inte utgöra ett godtagbart skäl till lättnad gällande skyndsamheten i handläggningen. Europadomstolen har klarlagt att medlemsstaterna är ansvariga för hur rättsväsendet organiseras samt att det ankommer på konventionsstaterna att se till att domstolarna har kapacitet nog att uppfylla konventionens förpliktelser.⁷²

3.5 Rätten till ett effektivt rättsmedel

Genom artikel 13 i Europakonventionen tillförsäkras den, vars konventionsrättigheter kränkts, tillgång till ett effektivt rättsmedel. Trots att det är Europadomstolens uppgift att garantera konventionens efterlevnad, skall överträdelser i första hand rättas till på det nationella planet. Det finns dock ingen skyldighet för medlemsstaterna att göra bestämmelserna i konventionen direkt tillämpliga i inhemsk rätt. Europadomstolen har i detta hänseende klarlagt att Europakonventionen inte anvisar någon särskild metod som skall tillämpas för att reglerna i

⁶⁹ A.a. s. 228.

⁷⁰ A.a. s. 231.

⁷¹ Danelius, Mänskliga rättigheter i europeisk praxis, s. 229.

⁷² A.a. s. 232.

konventionen skall få önskvärd effekt.⁷³ Förpliktelserna i konventionen kan följaktligen uppfyllas genom att tillräckliga garantier ges i den inhemska rätten.

Med ett effektivt rättsmedel avses ett rättsmedel som ger möjlighet till en tillfredställande prövning av ett klagomål och en möjlighet till rättelse alternativt kompensation om skäl föreligger.⁷⁴ Detta innebär att om ett effektivt rättsmedel saknas, kan en kränkning av artikel 13 föreligga, trots att ingen annan bestämmelse i konventionen har överträtts. Det finns däremot inget krav på att rättsmedlet skall vara av viss typ, utan medlemstaterna har möjlighet att tillhandahålla skilda former av rättsmedel.⁷⁵ Det krävs således inte rättsmedel inför domstol utan administrativa rättsmedel är fullt tillräckligt.

När artikel 13 ses tillsammans med andra bestämmelser i konventionen, kan förhållandet mellan artiklarna i bland framstå som komplicerat. Vissa artiklar ger inom sitt tillämpningsområde mer långgående garantier och kan därmed i vissa hänseenden ses som lex specialis i förhållande till artikel 13, varför en ytterligare prövning enligt artikel 13 inte behöver genomföras.⁷⁶ I förhållandet till rätten i artikel 6:1, att få sitt mål prövat inom skälig tid, ansågs tidigare att prövning inte var nödvändig av frågan även om brott mot artikel 13. Det finns en viss konkurrens mellan dessa artiklar såtillvida att de båda handlar om rätten till rättsmedel men artiklarna har emellertid olika tillämpningsområden. Artikel 13 gäller kränkningar av konventionen medan artikel 6:1 omfattar civila rättigheter och skyldigheter samt anklagelser för brott.

Mot bakgrund av den stora mängd klagomål rörande långvariga förfaranden i både civil- och brottmål, har rättsläget nu förändrats.⁷⁷ Europadomstolen har fastslagit att artikel 13 kräver att medlemsstaterna i sina nationella rättssystem har ett effektivt rättsmedel mot en alltför långsam rättsskipning.⁷⁸ Detta innebär att i dessa fall skall alltid en separat prövning ske om ett brott mot artikel 13 föreligger och en kränkning av artikel 13 i kan ske vid sidan av en kränkning av artikel 6.

⁷³ A.a. s. 255.

⁷⁴ A.a. s. 251 f.

⁷⁵ Ovey, White, European Convention on Human Rights, s. 390.

⁷⁶ Danelius, Mänskliga rättigheter i europeisk praxis, s. 355. Exempel på artikel som i visst hänseende bör anses som lex specialis är artikel 5:4

⁷⁷ Kudla mot Polen, dom den 26 oktober 2000.

⁷⁸ Hans Danelius, Finns det ett botemedel mot långsam rättsskipning, SvJT 2001, s. 180 och Clarence Crafoord, Mot genombrott eller sammanbrott, ERT 2005, s. 14.

En prövning om ett rättsmedel skall anses vara effektivt måste i princip sträcka sig lika långt som en prövning gjord av Europadomstolen.⁷⁹ Prövningen skall omfatta de frågor som är relevanta utifrån Europakonventionen men en prövning som riktas mot innehållet i inhemsk lag och inte tillämpningen av densamma, faller utanför artikel 13 omfattning.⁸⁰

3.6 Gottgörelse och kompensation

När en kränkning av konventionen konstaterats har Europadomstolen enligt artikel 41 möjlighet att tillerkänna den förfördelade parten skälig gottgörelse. Vad som skall anses som skälig gottgörelse avgörs med hänsyn till av omständigheterna i varje enskilt fall.⁸¹ Bedömningen påverkas av den kränkta rättighetens karaktär, kränkningens omfattning och även av den kränktes förhållanden och agerande.

I bedömningen om skälig gottgörelse måste man beakta att gottgörelsen kan lämnas i flera former, på nationell nivå och av Europadomstolen på internationell nivå. En grundläggande uppdelning kan först göras i ekonomisk- och icke-ekonomisk kompensation. Ekonomisk gottgörelse i form av skadestånd på nationell nivå är beroende på utformningen av inhemsk lagstiftning. Icke-ekonomisk gottgörelse på nationell nivå kan i samband med straffprocesser ske genom strafflindring eller åtalsnedläggelse. En icke-ekonomisk kompensationsform som står tillbuds både på nationell nivå och för Europadomstolen, är att fastställa och erkänna kränkningen. De olika formerna av gottgörelse kan även kombineras för att tillsammans uppnå en skälig kompensation.

För att Europadomstolen skall döma ut skadestånd krävs att den klagande lidit en skada till följd av kränkningen av konventionens fri- och rättigheter.⁸² De skadetyper som ersätts i konventionsrättsligt hänseende, utgörs av ekonomisk och ideell skada. Vad som skall innefattas inom dessa skadetyper får avgöras utifrån Europadomstolens praxis.

⁷⁹ Danelius, Mänskliga rättigheter i europeisk praxis, s. 356.

⁸⁰ A.a. s. 357.

⁸¹ Clarence Crafoord, Inhemsk gottgörelse för kränkningar av Europakonventionen, ERT 2001, s. 540.

⁸² Jan Södergren, Rätt till skadestånd i Sverige direkt på grundval av Europakonventionen, JT 2005-05, s. 770.

Gottgörelse för ideell skada omfattar huvudsakligen ängslan, olägenhet och osäkerhet som orsakats av kränkningen.⁸³ Vidare omfattas följderna av kränkningen som skapat en känsla av ensamhet och övergivenhet, frustration, vanmakt, orättvisa, skada på hälsan, allmänna ekonomiska problem m.m. Europadomstolen gör ofta en skälighetsbedömning och kan då konstatera att offret måste ha lidit någon form av ideell skada utan att särskilt specificera denna skada.⁸⁴

4. Analys av domstolsavgöranden

4.1 Inledning

Ett flertal frågor gällande ansvaret vid dröjsmål med handläggning framkommer efter en genomgång av det svenska skadeståndsansvaret för det allmänna vid myndighetsutövning och Europakonventionens bestämmelser. För det första måste det klargöras huruvida en svensk domstol kan pröva en fråga om skadestånd grundat direkt på Europakonventionen. Om så är fallet, återstår sedan uppgiften att utreda om de nationella reglerna är tillräckliga för att ge ett effektivt rättsskydd. För det andra uppmärksammas även frågan om konventionens regelverk kan nyttjas nationellt för att erhålla ersättning. HD har berört dessa spørsmål i olika rättsfall, vilket motiverar en granskning av olika skadeståndsrättsliga perspektiv som uppkommit i detta hänseende.

4.2 Skadeståndstalan som grundas direkt på Europakonventionen

Efter att ett flertal tingsrätter och hovrätter avvisat käromål, där skadeståndstalan mot staten hade grundats direkt på Europakonventionens regler, fastslog Högsta domstolen sommaren år 2003 att en sådan talan inte alls skall avvisas.⁸⁵

⁸³ Clarence Crafoord, Inhemsk gottgörelse för kränkningar av Europakonventionen, ERT 2001, s. 535.

⁸⁴ Jan Södergren, Rätt till skadestånd i Sverige direkt på grundval av Europakonventionen, JT 2004-05, s. 770.

⁸⁵ NJA 2003 s. 217 och Göran Lambertz, Det allmännas skadeståndsansvar i framtiden - trender och utvecklingsmöjligheter, JT 2004/05, nr 1, s. 8.

Bakgrunden till målet var en förvaltningsprocess som startade år 1991. Målet rörde eftertaxering och avgjordes slutligt år 1998 genom att mannen som var föremål för utredningen, eftertaxerades och ålades att betala ränta och skattetillägg. Mannen yrkade i sin stämning mot staten att skattemålet inte hade avgjorts inom skälig tid, vilket utgjorde brott mot artikel 6.1 i Europakonventionen. Både tingsrätt och hovrätt fann att mannens talan, trots komplettering, var så ofullständig med hänsyn till åberopade omständigheter att den inte kunde läggas till grund för en rättegång. På dessa grunder avvisades käromålet av domstolarna utan att materiell prövning skedde. Högsta domstolen påpekade att käromålet präglades av otydlighet men fann dock att mannens talan gav uttryck för att staten redan genom sitt ansvar för förvaltningsrättsskipningen var ersättningsskyldig.

Enligt HD:s resonemang var det fel av underinstanserna att avvisa en talan om skadestånd där den rättsliga grunden för det yrkade skadeståndet endast var reglerna i Europakonventionen. Högsta domstolen återförvisade målet till tingsrätten med motiveringen att frågan om mannens rätt till skadestånd samt vilka regler som skall tillämpas är materiella frågor rörande själva saken och borde inte ha tagits upp som ett rättegångshinder. Högsta domstolen saknade möjlighet att materiellt pröva frågan, då denna skulle bli föremål för en slutlig prövning i HD som första instans.

Det skedde alltså ingen materiell prövning av frågan huruvida man i Sverige kan erhålla skadestånd direkt på grundval av reglerna i Europakonventionen, men en slutsats av rättsfallet är att man kan väcka talan om skadeståndsanspråk mot staten grundat på Europakonventionen i svensk domstol.

4.3 Skadeståndsansvar direkt på grundval av Europakonventionens bestämmelser

Sedan Högsta domstolen har avgjort att skadeståndsanspråk kan riktas mot staten grundat på Europakonventionens bestämmelser aktualiseras frågan hur dessa regler kan påverka skadeståndstvister i Sverige. I juni 2005 avgjorde Högsta domstolen ett nytt och tämligen omdiskuterat mål. Detta mål innebar en prövning av materiella frågor som tidigare inte var

möjliga att pröva i NJA 2003 s. 217, och med ett resultat som kom att förändra den svenska skadeståndsrätten till viss del.⁸⁶

Bakgrunden till NJA 2005 s. 462 utgjordes av ett tidigare brottmålsförfarande där en man som arbetade som finanschef i ett bolag, efter bolagets konkurs, blivit åtalad för grovt bokföringsbrott, grovt svindleri och grovt bedrägeri. Bolaget försattes på egen begäran i konkurs år 1988. Året därpå anmälde konkursförvaltaren att det fanns anledning att misstänka bolagets ställföreträdare för viss ekonomisk brottslighet. Den aktuella mannen i målet kallades till förhör i januari 1992 och delgavs misstanke om brott. Först sommaren 1995 beslutade åklagaren att väcka åtal. I december 1998, nästan sju år senare hölls huvudförhandling där tingsrätten slutligen ogillade åtalet i alla delar. Domen överklagades inte av parterna.

Orsaken till den långa handläggningstiden berodde dels på att målet innehöll många gränsöverskridande och komplicerade transaktioner. Dessutom förekom tjänsteledighet hos handläggaren på åklagarmyndigheten tillsammans med att en viss inaktivitet förekom i utredningen av ärendet. Den före detta finanschefen lyckades inte få något nytt arbete på över sex år och hävdade att detta berodde på brottsmisstanken. Mannen var 56 år när den friande domen kom, vilket utgör en relativt hög ålder på denna arbetsmarknad. Mannen stämde staten då han ansåg att åklagarmyndigheten genom fel och försummelse vid myndighetsutövning åsamkat honom skada. Mannen yrkade även ersättning på grund av att anklagelserna mot honom inte prövats inom skälig tid och att detta förfarande stred mot artikel 6.1 Europakonventionen.

Högsta domstolen fann att det inte förekommit fel och försummelse från åklagarmyndigheten sida i fråga om brottsmisstankarna eller åtalet i sig. Däremot innebar den långa handläggningstiden att mannens rätt enligt Europakonventions artikel 6.1 att få anklagelserna prövade inom skälig tid hade kränkts. I denna del fanns omfattande praxis från Europadomstolen som HD kunde relatera till och bygga avgörandet på. Den före detta finanschefen tillerkändes ekonomiskt ersättning för inkomstförlust samt ideell ersättning för kränkningen. Genom HD: s avgörande fastställs det allmännas ansvar vid dröjsmål med

⁸⁶ NJA 2005 s. 462.

handläggning. Det finns även skäl att belysa och utreda några av domens olika perspektiv samt andra skadeståndsrättsliga aspekter som aktualiseras i detta sammanhang.

4.4 Europakonventionen som parallell skadestandsgrund

Den ekonomiska skadan, inkomstförlusten, uppkom då mannen på grund av brottsmisstankarna inte kunde erhålla ett nytt arbete. Genom detta drabbades mannen följaktligen av en ren förmögenhetsskada. HD prövade den ekonomiska skadan utifrån 3:2 SkL och uttalade att regleringen skall tolkas fördragskonform i den utsträckning Europakonventionens bestämmelser ger anledning till detta. I detta sammanhang påtalade HD dock att oacceptabelt långa dröjsmål kan vara ersättningsgilla redan utifrån denna reglering, utan att fördragskonform tolkning nyttjas.⁸⁷ Vidare förtydligar domstolen att dröjsmål som även innefattar en kränkning av Europakonventionens krav på skälig tid emellertid innebär ett sådant oacceptabelt dröjsmål.

För att skadestånd sedan skall aktualiseras krävs därefter en vållandebedömning, för att avgöra vad som kan krävas av enskild gentemot det allmänna. Vid ersättningsanspråk mot staten finns alltid kravet på att skadan skall ha vållats genom fel och försummelse vid myndighetsutövning. För att avgöra vad som skall anses utgöra ett oacceptabelt dröjsmål, culpa, i det enskilda fallet måste således hänsyn även tas till den praxis som Europadomstolen utvecklat. Genom en fördragskonform tolkning av den nationella rätten kan därmed ökade krav ställas på inhemska myndigheter. Är den svenska nivån för vad som skall anses culpöst för hög i jämförelse med europeisk standard, kan nivån sänkas så att den överensstämmer med Europadomstolens praxis. På detta sätt skapas en parallell skadestandsgrund som medför att culpa alltid föreligger när det allmänna understiger den standard som Europadomstolen fastslagit genom sin praxis.⁸⁸

Vid skadeståndskrav på grund av dröjsmål är det givetvis avgörande att fastställa den tidpunkt då gränsen för skälig tid överskridits. Av HD: s dom kan fastställas att det inte finns givna normaltider att utgå från för olika ärendeslag.⁸⁹ Varje fall skall betraktas som unikt i

⁸⁷ NJA 2005 s. 462, s. 7.

⁸⁸ Håkan Andersson, Europakonventionen som parallell respektive fristående skadestandsgrund, Pointlex, 2005-06-21, s. 2.

⁸⁹ A.a. s. 5.

vållandebedömningen och en individuell prövning av ärendet måste göras. I denna prövning måste hänsyn tas till ärendets art och svårighetsgrad samt till ageranden från parterna i målet. Domstolen måste avgöra vilka åtgärder och passivitetsperioder som kan anses som rimliga och nödvändiga utifrån ärendets utredningsbehov.

I det aktuella fallet ansåg högsta domstolen att det redan genom att tillämpa enligt inhemsk lag fanns möjlighet att tillerkänna mannen ersättning för inkomstförlust. Däremot ansåg HD inte att hela handläggningsperioden skulle anses som oskälig. Den oskäliga tidsperioden utgjordes i mannens fall endast av de två sista åren före domen.

4.5 Europakonventionen som fristående grund

Till skillnad från när det gällde den ekonomiska skadan ansåg HD att prövningen av den ideella skadan, kränkningen, inte kunde grundas direkt på skadeståndslagens regler. Ersättning förutsätter enligt den svenska regleringen, 3:2 SkL med dess hänvisning till 2:3 SkL, ett brott som allvarligt kränker den utsatte, vilket framgick av ovanstående redovisning. Ett konstaterat tjänstefel skulle kunna vara ett brott som möjliggör ersättning, men något sådant stod inte att finna.

I samband med att HD konstaterar svårigheten med tillämpningen av regleringen, påpekas även det faktum att Europadomstolen dömer ut ideell ersättning i enlighet med artikel 41 vid fall av oskäliga dröjsmål. Detta sett tillsammans med artikel 13 krav på att tillhandahålla effektiva rättsmedel för att motverka samt kompensera kränkningar av konventionens regler skapar ett dilemma. HD upplyser i domen att kravet enligt artikel 13 kan uppfyllas på ett flertal sätt, varför inget absolut krav på skadestånd kan ställas. I förevarande fall frikändes mannen sedermera från anklagelserna i brottmålet och det saknades andra möjligheter att fullt ut kompensera mannen.

Högsta domstolen avgjorde ersättningsfrågan utifrån en jämförelse mellan den restriktiva inställningen till möjlighet att utan lagstöd tillerkänna skadelidande ideellt skadestånd, enligt svensk rätt, och praxis från Europadomstolen angående rätten till ersättning för en kränkning av artikel 6.1. HD ansåg vidare att det måste anses som en naturlig utgångspunkt, i fall som detta, att ta hänsyn till Europadomstolens praxis. Genom detta ställningstagande etablerade

Högsta domstolen en ny grund för ideellt skadestånd, och möjliggör därmed att Europakonventionens regler nyttjas fristående i en skadestandsprocess.

När det gäller beräkningsmetoden för den ideella skadan skiljer sig denna från vad som gäller den ekonomiska skadeberäkningen. För att avgöra ersättningens storlek utgår HD från Europadomstolens praxis som ter sig annorlunda jämfört med den svenska beräkningstraditionen.⁹⁰

4.6 Beräkning av uppkommen skada

Principen om full ersättning anses som en av skadestandsrättens grundsatser. Den principiella utgångspunkten vid beräkning av ekonomiskt skadestånd är att man strävar efter att försätta den skadelidande i samma ekonomiska situation som om den omständighet som orsakat ersättningen inte hade inträffat.⁹¹ Detta innebär att en jämförelse sker av den skadelidandes ekonomiska ställning om ingen skada inträffat med den situation som inträtt genom skadan. Skadeståndet skall då sedermera utgöras av skillnaden mellan dessa två situationer.

När det är fråga om att beräkna ett ideellt skadestånd är principen som använd för ekonomisk skada av förklarliga skäl inte tillämplig, då det saknas möjlighet att ekonomiskt uppskatta den ideella skadan på ett enhetligt och exakt tillvägagångssätt. Vid beräkning av skadestånd för en ideell skada, särskilt i fråga om ersättning för kränkning, har domstolarna i syfte att undgå godtycklighet vid bestämningen av ersättningen i stället använt sig av schablonmässig standardisering av ersättningsbeloppen.⁹²

Även vad det gäller NJA 2005 s. 462 används skilda metoder för att uppskatta ekonomisk och den ideell skada. Vid bestämmandet av den ideella ersättningen använder sig HD av en, utifrån svensk beräkningstradition, något annorlunda metod.⁹³ Ersättningssumman baseras på ett årsbelopp för varje år som ärendet pågått, vilket innebär att även den tidsperiod som befunnits som icke oskäligen omfattas. Beräkningsmodellen är hämtad från Europadomstolens

⁹⁰ Håkan Andersson, Europakonventionen som parallell respektive fristående skadestandsgrund, Pointlex, 2005-06-21, s. 5.

⁹¹ Hellner, Johansson, Skadestandsrätt, s. 359.

⁹² A.a. s. 408.

⁹³ Håkan Andersson, Europakonventionen som parallell respektive fristående skadestandsgrund, Pointlex, 2005-06-21, s. 5.

praxis rörande ideell ersättning för denna typ av konventionskränkning.⁹⁴ Europadomstolen har fastställt att en normalsumma för den ideella ersättningen vid kränkning av artikel 6.1 bör ligga mellan 1000-1500 Euro per år. Vid frågor av särskild betydelse för den enskilde kan ersättningen ökas till 2000 Euro per år.⁹⁵ Högsta domstolen fann att mannen borde tillerkännas en total ersättning för ideell skada med 100 000 kronor. Metoden graderar kränkningen utifrån tidsåtgång och kan därmed antas skapa ett någorlunda enhetligt förfarande, utan att beräkningen anses som slumpmässig eller godtycklig.

Vid prövningen av den ekonomiska skadan blir det desto mer relevant att inte hela handläggningsperioden anses som oskäligen. Tidsperioden som HD finner vara oskäligen utgörs endast av de två sista åren innan dom. Genom detta ställningstagande bedöms inte heller den skadelidande mannens ekonomiska förluster inlett i samband med initieringen av hans ärende, utan först då den oskäligt långa tidsperioden påbörjats. Skadeståndstalan grundad på misstankarna och åtalet i sig ogillades följaktligen av HD.

Emellertid tillerkänner HD mannen ett efterskydd under en övergångsperiod på ett år på grund av svårigheter för mannen att återgå till ett normalt arbetsliv, utöver den konstaterade inkomstförlusten under den oskäliga handläggningstiden. Efterskyddet kan motiveras utifrån principen om ett riskbärande för den som försvagar en annans position.⁹⁶ Detta innebär att skadevällaren har skapat vissa förhållanden på den skadelidandes sida och dessa förhållanden inte skall bäras som den skadelidandes egna risker.⁹⁷ Staten har i det aktuella målet inte direkt tillskjutit den skadegörande effekten men ändå försatt mannen i en ställning där han är mottaglig för ytterligare riskfaktorer.

Omständigheter på den skadelidandes sida kan dock ha en inverkan på bedömningen av skadans omfattning. När det gäller en situation där skadelidande har en viss överkänslighet påverkas bedömningen om vilken part som skall stå för riskområdet.⁹⁸ Som en grundläggande regel anses en skadevällare få ta den skadelidande sådan han finner denne.⁹⁹ Trots denna princip måste den skadelidande söka efter att begränsa skadan och det existerar således en

⁹⁴ Zullo mot Italien, dom den 10 november 2004.

⁹⁵ Håkan Andersson, Europakonventionen som parallell respektive fristående skadeståndsgrund, Pointlex, 2005-06-21, s. 3.

⁹⁶ A.a. s. 6.

⁹⁷ Håkan Andersson, Skyddsändamål och adekvans, s. 423.

⁹⁸ Håkan Andersson, Europakonventionen som parallell respektive fristående skadeståndsgrund, Pointlex, 2005-06-21, s. 6.

⁹⁹ Håkan Andersson, Skyddsändamål och adekvans, s. 491.

undre gräns där skadevållarens riskområde slutar. Dessa faktorer har möjligen haft inverkan på Högsta domstolens beslut att tillerkänna mannen ersättning som efterskydd under en övergångsperiod på blott ett år. Med dessa utgångspunkter sammantaget, fann HD att mannen var berättigad en total ersättning med 700 000 för inkomstförlust.

4.7 Konkurrerande skadeorsaker

Vid alla fall av skadeståndsprocesser, där ansvarsgrunden utgörs av dröjsmål med handläggningen av ärendet, uppkommer särskilda problem med att avgöra vad som orsakat skadan och när skadan kan anses som en så kallad färdig skada.

Vid culpaansvar förutsätter skadeståndsskyldighet att är det culpösa handlandet som orsakat skadan. Det skall således föreligga ett orsaksamband, kausalitet mellan det vållande som föreligger och den inträffade skadan. Det krävs inte att vållandet varit huvudorsaken till skadan för att skadeståndsansvar skall uppstå, ansvar inträder även om vållandet endast varit en bidragande orsak.¹⁰⁰ Vid endast obetydlig verkan på den inträffade skadan bör emellertid handlingen inte anses som orsak. Dessutom tillkommer det för att ett handlande, som kan anses som culpöst, skall medföra ansvar att det inte får vara alltför osannolikt att handlingen skulle dra med sig skadan. Detta krav medför att orsaksförhållandet skall vara adekvat för att skadeståndsskyldighet skall uppstå enligt gängse normer.

När det föreligger flera tillräckliga förutsättningar för skadan eller en del av skadan kan man säga att det föreligger konkurrerande skadeorsaker. Här uppstår speciella problem eftersom var och en av handlingarna skulle ha varit tillräcklig för att skadan skulle uppkomma.¹⁰¹ I dessa situationer kan man inte säga att endast en av handlingarna var nödvändig för att skadan skulle inträffa och om det är flera personer, som vållat skadan, kan inte var och en undgå ansvar på grund av att någon av de andra skulle ha orsakat skadan.

För att bedöma konkurrerande skadeorsaker måste hänsyn tas till att en skada vid ett visst tillfälle kan anses som färdig.¹⁰² Vid denna tidpunkt konkurrerar inte orsaken till skadan med

¹⁰⁰ Hellner, Johansson, Skadeståndsrätt, s. 198.

¹⁰¹ A.a. s. 214.

¹⁰² Hellner, Johansson, Skadeståndsrätt, s. 215.

orsaken till senare inträffade händelser. Från dessa så kallade färdiga skador måste man skilja de skador som är på gång att ske men som inte hunnit inträda innan en annan händelse inträffar som leder till den definitiva skadan.¹⁰³ I dessa fall utesluts inte ansvar för den föregående skadan.

Enligt NJA 2005 s. 462 är det enbart den alltför långa handläggningstiden som utgör den rättsliga ramen för skadeståndsanspråket. Brottsmisstankarna gentemot mannen och åtalet i sig ansågs inte utgöra fel och försummelse vid myndighetsutövning enligt HD. Helt grundlösa åtal kan vara både straffbara och medföra ett skadeståndsansvar, men domstolen kom fram till att de omständigheter som förelåg inte var av detta kvalificerade slag.¹⁰⁴ I det aktuella fallet var det således fråga om att avgöra vad som hade orsakat den åtalade finanschefens ekonomiska skada, d.v.s. inkomstförlusten. De alternativ som fanns tillhands var för det första fördröjningen av handläggningen och överskridandet av den kritiska gränsen för en skälig tid och för det andra att ärendet överhuvudtaget sattes igång vilket medförde att mannen på grund av misstankarna mot honom saknade möjlighet att få ett nytt arbete.¹⁰⁵

Eftersom varken misstankarna eller åtalet ansågs som obefogade återstod tidsutdräkten som enda ansvarsgrundande omständighet. Genom detta framkommer flera konkurrerande orsaksförklaringar till den konstaterade inkomstförlusten. Antingen är det den culpöst långa handläggningstiden som orsakat skadan, eller det icke ansvarsgrundade ärendet i sig. Eftersom Högsta domstolen kom fram till att gränsen för den oskäligt långa handläggningstiden överträddes först efter ca fem år, uppkommer frågan om inte skadan som drabbat mannen redan vid denna tidpunkt bör anses som en färdig skada.¹⁰⁶ Redan vid denna tidpunkt måste den före detta finanschefens rykte ha varit kraftigt försämrat varmed chansen att erhålla ett liknande jobb minimerats. Denna orsaksfaktor bör således konkurrera med faktorn att det är den alltför långvariga handläggningen som vållat mannens inkomstförlust.

När det gäller artikel 6.1 och rättigheten till prövning inom skälig tid, förefaller Högsta domstolens behandling i frågan till viss del att ha underskattat skyddet enligt artikeln. HD är i sin bedömning tämligen restriktiv med att bestämma den tidpunkt, från vilken dröjsmålet med

¹⁰³ A.a. s. 408.

¹⁰⁴ BrB 15:5 och Håkan Andersson, Europakonventionen som parallell respektive fristående skadeståndsgrund, Pointlex, 2005-06-21, s. 5.

¹⁰⁵ A.a. st.

¹⁰⁶ A.a. st.

handläggningen kan ses som orsak till inkomstförlusten. Genom domen kan slutas att det måste ske en värdering av när tidsaspekten i sig medför en så avgörande effekt att den kan vara orsak till skadan.¹⁰⁷ Därefter måste en bedömning ske av ärendets karaktär, den enskildes personliga förhållanden och verksamhetsområdets natur för att man skall kunna avgöra om tidsaspekten skapar ytterligare skada, utöver vad som bör tålas med hänsyn till att misstankarna i sig har medfört minskade möjligheter att erhålla arbete.

Det förefaller som om Högsta domstolen ger staten allt för stor fördel i denna typ av process, genom att placera tidpunkten för dröjsmålsstarten relativt sent. Genom detta kan staten tillgodoräkna sig förmånen av att det initiala igångsättande av ärendet inte anses ansvarsgrundande.¹⁰⁸ Särskilt anmärkningsvärt blir detta sett utifrån den aspekten att båda ovannämnda orsaksförklaringar till skadan, ärendets begynnelse och ärendets oskäligen handläggningstid, kan återföras till samma rättssubjekt. Således är det staten som ligger bakom både den sanktionerade och den ickesanktionerade risken.

Det finns möjlighet för en culpös skadevållare att åberopa en tidigare färdig skada, som orsakats utan vållande, för att begränsa ansvaret som uppkommit av det vårdslösa handlandet. Denna möjlighet borde dock begränsas om det är samma subjekt som orsakat båda skadorna.¹⁰⁹ Detta avser att förhindra att en skadevållare som agerar vårdslöst skall till sin fördel kunna åberopa, att denne redan skadat den skadelidande på ett icke ansvarsgrundande tillvägagångssätt och därigenom erhålla skydd mot senare ansvarsgrundande handlingar.

4.8 Tidsramarna för när handläggningen passerar oskälighetens gräns

Vid skadeanspråk på grund av dröjsmål med handläggningen uppkommer arbetet med att fastställa den tidpunkt som innebär att dröjsmålet inträffar eller när gränsen för en skälig tid överskrids. Utifrån HD: s bedömning i NJA 2005 s. 462 kan den slutsatsen dras att det inte går att räkna med några normaltider för viss typ av ärende. Det krävs således en individuell prövning där hänsyn måste tas till ärendets svårighet och karaktär samt till parternas agerande.

¹⁰⁷ Håkan Andersson, Europakonventionen som parallell respektive fristående skadeståndsgrund, Pointlex, 2005-06-21, s. 5.

¹⁰⁸ A.a. s. 6.

¹⁰⁹ NJA 1954 s. 42 och A.a. st.

Domen ger däremot inte några fasta utgångspunkter för framtiden, när det gäller bedömningen att avgöra under vilka omständigheter det i ett enskilt fall har skett en handläggning som pågått under oskäligt lång tid.¹¹⁰

Denna frågeställning har berörts i senare rättsfall från HD, men har dock inte medfört ett materiellt klarläggande.¹¹¹ Det aktuella rättsfallet härrörde från ett tidigare brottmål där en taxichaufför i tingsrätten dömts till fängelse för rån. Mannen överklagade därefter till hovrätten som efter sexton månader tog upp målet, vilket resulterade i en frikännande dom. Mannen hade bedrivit taxiverksamhet i enskild firma. Verksamheten kunde inte bedrivas efter tingsrättens dom, då länsrätten återkallat mannens taxiförarlegitimation. Mannen åsamkades en ren förmögenhetsskada och stämde staten med grunden att domstolen borde ha handlagt ärendet mer skyndsamt, med hänsyn till att mannen dömts till ett långt fängelsestraff och att han fråntagits sin taxiförarlegitimation. Mannen åberopade i första hand fel och försummelse vid myndighetsutövning enligt 3:2 SkL och i andra hand artikel 6.1 Europakonventionen.

Då det inte rörde sig om ett så kallat förtursmål fanns ingen särskild tidsfrist angiven för ärendets avgörande.¹¹² Högsta domstolen konstaterade att det i dessa fall krävs betydande försening för att en långsam handläggning skall ge rätt till skadestånd enligt 3:2 SkL. HD hänvisar sedan till NJA 2005 s. 462 och anför att dröjsmål som är av det slaget att det innefattar en kränkning av Europakonventionen, anses utgöra ett oacceptabelt dröjsmål som kan vara ersättningsgrundande. HD kom dock fram till att de sexton månader som mannens ärende tagit, från det att målet inkom fram till dess att det avgjordes, inte utgjorde en tillräckligt lång tid i detta hänseende.

Det framkom således ingen mer exakt materiell hjälp för att avgöra en bedömning av vad som skall anses utgöra culpa i fråga om skälig handläggningstid i det enskilda fallet. Det som däremot befästes i domen är att det, då ingen frist finns angiven i lag, krävs en betydande tidsutdräkt för att handläggningen skall grunda en rätt till skadestånd. Dessutom stärks den av HD tidigare etablerade parallella tillämpningen av Europakonventionens bestämmelser. Domen ger även besked om att en sexton månaders väntan på överprövning av en

¹¹⁰ Håkan Andersson, Europeisk och svensk standard vid skadeståndskrav, Pointlex, 2005-11-14, s.1.

¹¹¹ Högsta domstolen, målnr T 923-02

¹¹² 23 § hovrättsinstruktionen och bestämmelser i arbetsordningen avgör om målet skall ha förtur. Används exempelvis när åtalad person är ungdom eller häktad m.m.

fängelsedom inte utgör ett oacceptabelt dröjsmål som passerar gränsen för fel och försummelse vid myndighetsutövning.

4.9 Förhållandet mellan Europakonventionens artiklar och inhemsk rätt

Efter att Europakonventionen blivit svensk lag, mycket till följd av att svenska folket röstade ja till ett EU-medlemskap, åligger det för de svenska domstolarna att sträva efter att leva upp till konventionens bestämmelser. Implementeringen har dock inte varit friktionsfri, i stället har användningen av reglerna dryftats och givit upphov till ett flertal oklara tillämpningsfrågor. Genom Högsta domstolens avgörande har vissa förtydligande skett i frågan gällande tillämpningen av Europakonventionens artiklar och förhållandena dem emellan.

Det har tidigare förekommit en debatt huruvida konventionens artikel 41 riktar sig till inhemska domstolar och därmed skulle kunna läggas till grund för en rätt till gottgörelse enligt nationell rätt i de fall skadeståndslagen inte medger ersättning, eller om artikeln enbart riktade sig till Europadomstolen.¹¹³ HD har nu förtydligat att artikel inte riktar sig till nationella domstolar och att den således inte direkt ställer krav på den nationella rätten.

Detta ställningstagande måste emellertid ses i ett större perspektiv. Även om artikeln enbart riktar sig till Europadomstolen aktualiseras bestämmelsen först sedan inhemska rättsmedel har uttömts i enlighet med artikel 35 Europakonventionen. Detta i sin tur förpliktar medlemsstaterna att inrymma ersättningsvägar i den nationella rättsordningen. Den tidigare redogjorda subsidiaritetsprincipen uppkommer således som en relevant utgångspunkt i detta hänseende. Genom denna princip ankommer det på medlemsstaterna att ordna sin rättsordning så att rättigheterna i konventionen upprätthålls på det nationella planet.

I detta sammanhang tillkommer sedan artikel 13 och rätten till effektivt rättsmedel inför nationell myndighet för att pröva kränkningar av konventionsrättigheter. Högsta domstolen

¹¹³ Exempelvis Jan Södergren, Rätt till skadestånd i Sverige direkt på grundval av Europakonventionen, JT 2004-05, s. 766 f. och Karin Åhman, Skadestånd på grund av konventionsbrott – eller har HD blivit naturrättare?, JT 2005-06, s. 425 och s. 430.

har fastställt att denna bestämmelse avser de nationella regleringarna. I ordet effektivt inryms också att en konstaterad kränkning skall kompenseras.¹¹⁴ Detta innebär inte att skadestånd krävs i alla fall, compensationen kan ske i flera former. När det gäller en kränkning av artikel 6.1 och rätten till rättegång inom skälig tid, kan en oskäligt lång handläggningstid kompenseras genom att statens anspråk på den enskilde minskas.¹¹⁵

Däremot i de fall där denna typ av compensation, exempelvis strafflindring eller nedsättning av skattetillegg inte är möjligt alternativt tillräcklig, innebär detta vidare att rättsmedlet inte kan anses som effektivt. HD konstaterar att detta förhållande i sig kan utgöra en kränkning av artikel 13. Ställningstagandet stämmer väl överens med Europadomstolens praxis där avgöranden under artikel 13 har förpliktigt konventionsstaterna dels att tillhandahålla mekanismer för att fastställa statligt ansvar för konventionskränkningar och dels att, när det finns skäl därtill, ha potential att kompensera såväl ekonomiska som ideella skador till följd av konventionskränkningar.¹¹⁶

Inskränkningen av compensation till fall när det finns skäl därtill innebär inte att det är den enskilda staten som skall avgöra när skadestånd skall utgå.¹¹⁷ Begreppet skall tolkas i enlighet med principen om autonoma begrepp, varmed den nationella innebörden saknar betydelse. I stället skall begreppet ha den konventionsrättsliga betydelse som fastställts genom Europadomstolens praxis. Detta i sin tur medför att skadestånd på nationell nivå skall utgå i de situationer som Europadomstolen utdömer skadestånd, med belopp som inte understiger de belopp som Europadomstolen tillerkänner den skadelidande.¹¹⁸

Sett ur detta resonemang får således artikel 41 en stor betydelse för tillämpningen av den nationella rätten, även om artikeln inte direkt riktar sig till de nationella domstolarna. Till detta kommer även aspekten att artikel 41 kan ses som en sista utväg för en skadelidande som inte komplementärt inte komplementärt tillräckligt. Den som utsatts för en konventionskränkning har då möjligheten att vända sig till Europadomstolen. Ur detta

¹¹⁴ Jan Södergren, Rätt till skadestånd i Sverige direkt på grundval av Europakonventionen, JT 2004-05, s. 765.

¹¹⁵ Håkan Andersson, Europakonventionen som parallell respektive fristående skadestandsgrund, Pointlex, 2005-06-21, s. 2.

¹¹⁶ T.P. och K.M mot Storbritanien, dom den 10 maj 2001, para 107.

¹¹⁷ Jan Södergren, Rätt till skadestånd i Sverige direkt på grundval av Europakonventionen, JT 2004-05, s. 769.

¹¹⁸ A.a. s. 769.

perspektiv åligger det medlemsstaterna att i största möjligaste mån sträva efter att avlasta Europadomstolen som annars riskerar att fullständigt överbelastas med klagomål.¹¹⁹

Om artikel 13 inte skulle ha fått det genomslag artikeln fick i Högsta domstolen dom, avseende det ideella skadeståndet, finns risken att Europadomstolen vid en prövning av klagomål på grund av dröjsmål med handläggning skulle finna att det förekom problem av strukturell och systematisk karaktär inom det svenska rättssystemet.¹²⁰ Detta hade i sin tur tveklöst medföljt krav på en förändring av svensk skadeståndsrätt.

4.10 Positiv respektive negativ Europastandard

Europakonventionens regler har under årens lopp gått från att vara relativt okända till att i dagens läge åberopas och nyttjas i processer av olika slag.¹²¹ Möjlighet att hänvisa till en relevant artikel i Europakonventionen anses ofta av parterna som ett trumfkort, och har även visat sig få effekt gällande utgången av mål.¹²² Trots att det således kan anses som positivt att hänföra argumentationen till Europakonventionen finns anledning att betänka att detta inte alltid behöver vara fallet, åtminstone inte rent retoriskt.

I en svensk skadeståndsprocess mot staten är det, som framgått ovan, avgörande enligt 3:2 att fastställa culpa i form av fel och försummelse från det allmännas sida. Denna culpavärdering skall i en tvist angående dröjsmål med handläggning beröra omfattningen av dröjsmålet och pröva om detta är betydande och därigenom oacceptabelt eller inte med hänsyn till vilken standard som kan krävas av den enskilda myndigheten. Prövningen om det föreligger fel och försummelse vid myndighetsutövning gällande dröjsmål är beroende av ett flertal faktorer och det finns inga normaltider för ett vissa ärendetyper.

¹¹⁹ Antalet klagomål har stigit från ca 5000 år 1997 till över 3200 år 2004.

¹²⁰ Exempel på denna typ av problem uppkom i Bronowski mot Polen, dom den 22 juni 2004.

¹²¹ Hans Hellberg, Europakonventionen – ett argument som allt oftare tar skruv, Advokaten, 2001, nr 5, s. 14

¹²² Håkan Andersson, Europeisk och svensk standard vid skadeståndskrav, Pointlex, 2005-11-14, s.2. och Högsta domstolens dom målnr B 1050-05, där pastor Åke Green frias från ansvar för hets mot folkgrupp med hänsyn till Europakonventions regler.

Bestämmelserna i Europakonventionen avviker rent principiellt inte från vad som gäller enligt den svenska huvudregeln om culpaansvar.¹²³ Trots att reglerna inte uttryckligen innefattar ett culpaprekvisit, finns emellertid en naturlig kvalificering genom kravet på en tillräcklig allvarlig överträdelse för att skadestånd skall bli aktuellt. I artikel 6 utgörs denna kvalificering just av kravet på rättegång inom skälig tid. För att avgöra vad som skall anses utgöra en skälig tid kommer man in på samma risk- och intresseavvägningar som kännetecknar den objektiva culpavärderingen enligt 3:2 SkL.¹²⁴

Eftersom det föreligger skilda standarder mellan olika kategorier av ärenden kan det hända att den svenska standarden i en viss situation ligger på en generellt bättre nivå jämfört med genomsnittet i Europa. Detta aktualiserar ett övervägande av prioritetsordningen mellan olika argument som framförs i en process.

I vissa uppkomna situationer skulle, i varje fall retoriskt och hypotetiskt, Europadomstolens praxis kunna bidra som ett argument mot skadestånd vid en svensk domstol.¹²⁵ Gränsen för när culpatröskeln passerats i ett specifikt fall baseras på en bedömning av avvikelser från i Sverige vedertagna normer och värderingar. För det fall svenska myndigheter ligger på en bättre nivå, jämfört med det europeiska genomsnittet, kan den svenska culpan således bidra till att ansvarsgränsen nås tidigare än enligt den europeiska värderingen.

Detta är dock endast ett spekulerande och förmodat resonemang. Europakonventionen kan i realiteten aldrig försämra en individs talan jämfört med det egna landets rättsordning. Avsikten är endast att etablera en gemensam lägsta miniminivå, och det innebär därmed inget problem för medlemsstaterna att tillförsäkra ett högre skydd för de etablerade fri- och rättigheterna.

Det bör emellertid betänkas att argumentationsteknik har en inverkan på utgången av mål. I situationer av dröjsmål med handläggning där svensk standard kan uppfattas som hårdare bör en käreande, för att undvika en negativ association, lämpligen i första hand prioritera den svenska skadeståndsgrunden enligt 3:2 SkL och därefter försöka att verifiera och stärka talan

¹²³ Håkan Andersson, Europakonventionen som parallell respektive fristående skadeståndsgrund, Pointlex, 2005-06-21, s. 4.

¹²⁴ Håkan Andersson, Europakonventionen som parallell respektive fristående skadeståndsgrund, Pointlex, 2005-06-21, s. 4.

¹²⁵ Håkan Andersson, Europeisk och svensk standard vid skadeståndskrav, Pointlex, 2005-11-14, s.2.

genom hänvisning till Europakonventionens bestämmelser. Svaranden bör i detta fall inleda med att konstatera att det aktuella dröjsmålet ligger inom ramen för vad som utgör skälig tid enligt artikel 6 Europakonventionen och sedan göra gällande att detta inte heller utgör fel och försummelse enligt 3:2 SkL.¹²⁶

5. Tänkbara framtidsscenarioer

5.1 Tillämpning i andra uppkomna situationer

Genom NJA 2005 s. 462 etablerar HD en ny grund för ideellt skadestånd. Emellertid måste det dock beaktas att merparten av domens skadeståndsrättsliga bedömning grundades på den svenska skadeståndslagen. Detta innebär även att tillämpningsfrågor uppstår för vad som skall gälla i framtiden. Hur långtgående domens räckvidd sträcker sig återstår dock att se.

Den parallella tillämpningen genom fördragskonform tolkning av skadeståndslagen och Europakonventionen kommer med all säkerhet att nyttjas och befästas ytterligare. Däremot är det mer oklart hur användningen av Europakonventionen som en fristående grund kommer att utvecklas. Skall principen som Högsta domstolen använder sig av i NJA 2005 s. 462 ha en generell giltighet, vilket skulle medföra en ersättningsrätt för ideell skada gäller alla överträdelse av Europakonventionens bestämmelser, eller skall detta bara gälla vissa kränkningar? Rättsläget kan tyckas vara oklart och fältet står relativt fritt för gissningar. Vissa avgränsningar bör dock kunna göras gällande redan nu.

Rättigheten enligt artikel 6.1 har fått mycket uppmärksamhet och förekommer i ett stort antal av Europadomstolens avgöranden, varför en rik praxis har utvecklats på området. Detta sett tillsammans med den praxis som utvecklats angående tillämpningen av artikel 13, där ansvaret särskilt justerats för konventionsstaters underlåtenhet att tillhandahålla ett effektivt rättsmedel för att förebygga och kompensera kränkningar av rätten till rättegång inom skälig, tid talar för viss återhållsamhet vad gäller tillämpligheten i andra fall som inte direkt kan jämföras med den aktuella situationen i högsta domstolens avgörande.

¹²⁶ Argumentationshierarkin kan skönjas Högsta domstolens dom, mål nr T 923-02

Trots att den svenska rätten, genom fördragskonform tolkning samt möjligheten att tillämpa konventionsreglerna som en fristående grund i skadeståndsprocesser, inte kan anses stå i direkt konflikt med Europakonventionen så växer behovet av att svensk rätt skall anpassas helt till konventionsbestämmelserna. Det kan inte anses tillfredställande att människor skall behöva vända sig till domstolen i Strasbourg för att få sina grundläggande fri- och rättigheter. Särskilt orimligt blir detta i fall då det redan på förhand står klart att Europadomstolen kommer ge den klagande rätt.

5.2 Juridisk persons möjlighet till ideellt skadestånd

Det rättsområde som i Sverige främst berörs av oskäligt långa handläggningstider, och där klagande riktar ersättningsanspråk mot staten för detta, utgörs av skatteprocesser.¹²⁷ Dock förefaller det som långsam handläggning inte endast är förbehållen till civilprocessen utan är vanligt förekommande även inom straffprocessen.¹²⁸

Tidsaspekten är självklart relevant i all rättskipning, men särskilt tvister mellan staten och enskilda råder en viss ojämnhet, vad gäller balansen mellan parterna. Den enskilde kan mycket väl stå och falla med utgången av målet medan de ekonomiska effekterna för staten i dessa fall är mer begränsade. Det faktum att dessa typer av mål tenderar att dra ut på tiden innan slutlig dom meddelas kan, sett ur detta perspektiv, verka tämligen oskäligt.

Anspråk på ersättning, med Europakonventionen som grund, har riktats mot staten utifrån ett flertal rättsområden, men det har fram till denna tidpunkt inte betalats ut ersättning vid något av dessa fall. Justitiekanslern anser att rättsutvecklingen på detta område, som präglas av stor osäkerhet, bör ske i rättspraxis och avser även att bestrida de anspråk riktade mot staten som inte är direkt likvärdiga med situationen i NJA 2005 s. 462.¹²⁹

Som framgått ovan etablerar NJA 2005 s. 462 en ny grund för ideellt skadestånd och en relativt kraftig förändring och utvidgning sker avseende möjligheterna att erhålla ersättning för kränkningar på detta område. Trots vissa begränsningar vad gäller tillämpningsområdet, öppnar domen möjlighet att argumentera för ytterligare fall där skadelidande skall tillerkännas

¹²⁷ Intervju med JK Göran Lambertz, 2005-11-07

¹²⁸ Peter Lundkvist, Europakonventionens krav på rättegång inom skälig tid – betydelse för åtalsfrågan, JT 2001-02, s. 696 och Olle Ekstedt, Långsam rättskipning, JT 2001-02, s.183.

¹²⁹ Intervju med JK Göran Lambertz, 2005-11-07

ideell ersättning. Ett tänkbart förhållande som nu skulle kunna bli aktuellt, vilket skiljer sig markant från svensk rättstradition, är att även bolag d.v.s. juridisk person skall ersättas för ideell skada som bolaget orsakats i samband med en kränkning av rätten till rättegång inom skälig tid.

Även en juridisk person innehar klagorätt inför Europadomstolen vilket gör att kravet på rättegång inom skälig tid även är tillämplig då ett bolag är part i en process.¹³⁰ Europadomstolen tillerkände för första gången ett bolag ideell ersättning i fallet *Comingersoll SA mot Portugal*.¹³¹ Detta mål rörde just dröjsmål med handläggning och rätten till rättegång inom skälig tid. Den anklagade staten i det aktuella fallet gjorde gällande att en kränkning av denna rätt enligt artikel 6.1 endast bör rendera ideell skada för individer, inte för juridisk person. Staten hävdade att compensationen skall avse upprättelse och reparation i förhållande till mänskliga, känslomässiga skador vilket inte under några omständigheter kan hänföras till en juridisk person.¹³²

Detta resonemang överensstämmer väl med avsikten gällande den svenska modellen för ideell skadeersättning och då särskilt kränkingsersättning. Europadomstolen bemötte statens påpekande utifrån effektivitetsprincipens krav på konventionsreglerna. I domskälen utvecklades avsikten med artikel 6.1 samt de kriterier som skall vara vägledande för fall där bolag fått sin rätt till rättegång inom skälig tid kränkt. För att tillämpningen av rätten i artikel 6.1 skall vara praktisk och effektiv krävs således att Europadomstolen har möjlighet att tillerkänna även juridiska personer ideellt skadestånd vid kränkningar.¹³³

Europadomstolen fastställer sedan i målet att de ideella skadorna som bolag kan drabbas av kan utgöras av både objektiva och subjektiva skador. Bland dessa skall hänsyn tas till bolagets rykte, osäkerhet vid beslutsprocesser och planering, splittring och förslitning inom ledningen för bolaget och även till viss del av ångest och besvär som drabbade bolagets ledning.¹³⁴

En del av skadorna som Europadomstolen hänför till ersättningsberättigande ideella skador, ersätts som ekonomiska skador enligt det svenska systemet. Den metod som appliceras i dessa

¹³⁰ Artikel 34 i Europakonventionen.

¹³¹ Dom den 6 april 2000

¹³² *Comingersoll SA mot Portugal*, dom den 6 april 2000, para 28.

¹³³ *Comingersoll SA mot Portugal*, dom den 6 april 2000, para 35.

¹³⁴ A.a.st.

fall innebär således att vissa skador av ideell karaktär jämföras med ekonomiska skador vilket innebär att skadan ersätts utan att särskilt stöd i lag krävs. Emellertid är det tveksamt om en juridisk person, som utsatts för en kränkning av artikel 6.1, tillerkänns likvärdig och full ersättningsmöjlighet enligt skadeståndslagen jämfört med Europadomstolens ersättningspraxis.

Sker endast en partiell gottgörelse återstår det för det skadelidande bolaget att vända sig till domstolen i Strasbourg. Europadomstolen har vid ett flertal gånger prövat huruvida den inhemska gottgörelsen för en kränkning har utgjort tillräcklig kompensation för det skadelidande bolaget. Vid de fall inhemska myndigheter har lämnat ersättning för ekonomisk skada och uttryckligen erkänt konventionskränkningen har Europadomstolen funnit att själva erkännandet av konventionsbrottet i sig utgör tillräcklig gottgörelse för bolagets ideella skada.¹³⁵ I dessa fall har det inte varit frågan om en kränkning av artikel 6.1 om rätten till rättegång inom skälig tid utan rört andra konventionskränkningar.

När det rör en konstaterad kränkning av artikel 6.1 har Europadomstolen dock ansett att ett erkännande av konventionskränkningen inte innebär tillräcklig kompensation utan tillerkänt bolaget ideell ersättning.¹³⁶ Europadomstolen har även, i syfte att förtydliga rättsläget, i senare domskäl upprepat det faktum att juridisk person kan tillerkännas ideellt skadestånd och i detta avseende hänvisat till fallet *Comingersoll SA mot Portugal* och de kriterier som där fastlades.¹³⁷

I detta sammanhang blir artikel 13 och tillhörande praxis även aktuell. Som ovan framgått ställer denna artikel ett ökat krav på de nationella myndigheterna att tillhandahålla effektivt rättsmedel på inhemsk nivå för att förebygga eller kompensera kränkningar av rätten till rättegång inom skälig tid. Högsta domstolen har i detta hänseende förtydligat att vid fall där grund saknas för att tillerkänna skadelidande ekonomisk ersättning och det saknas alternativ till annan kompensation kan detta i sig innebära ett konventionsbrott mot artikel 13.¹³⁸

¹³⁵ Se exempelvis *Scharsach och News Verlagsgesellschaft mbH mot Österrike*, dom den 13 november 2003.

¹³⁶ Se exempelvis *Västberga Taxi Aktieförbund och Vulic mot Sverige*, dom den 23 juli 2002 och *Alitia Publishing Company mot Cypern*, dom den 11 juli 2002.

¹³⁷ *Alitia Publishing Company mot Cypern*, dom den 11 juli 2002, para 45.

¹³⁸ NJA 2005 s. 462, s. 12.

Med tanke på att kränkingsersättningen är specifik, så till vida att den syftar till att kompensera mänskliga känslor som framkommit då personen blivit utsatt för ett brott, är frågan om denna ersättningsform kan anpassas till att även omfatta juridisk person eller om det är mer fördelaktigt att tillskapa en särskild lagparagraf som uteslutande reglerar ersättning för kränkningar av Europakonventionen.

6. Avslutande reflektion

I takt med att allt fler stater tillträtt Europakonventionen ökar ansvaret för nationella domstolar att upprätthålla konventionsskyddet inom det egna landet, så att Europadomstolen får möjlighet att koncentrera sina resurser på de tunga och allvarliga människorättsbrotten.¹³⁹ Europadomstolens stora målbalanser riskerar att medföra ett allvarligt trovärdighetsproblem, då dröjsmålen tenderar till att kravet i konventionen på rättegång inom skälig tid inte ens kan uppfyllas av domstolen som tillsatts för att bedöma dessa kränkningar av rättigheterna. Detta faktum har aktualiserat frågeställning huruvida domstolen kan utvecklas för att nå upp till den nivå som krävs och det pågår interna förändringar inom Europadomstolen i syfte att effektivisera förfarandet vid domstolen.¹⁴⁰

Sverige bör genom sin rättstillämpning bidra till Europakonventionens upprätthållande. Genom NJA 2005 s. 462 fastställs att en skadeståndstalan i svensk domstol är en möjlig väg för att erhålla ersättning för en kränkning av de fri- och rättigheter som stadgas i Europakonventionen. Trots detta finns tendenser i aktuella skadeståndsrättsliga tvister som i viss mån riskerar att motverka att en gemensam europeisk miniminivå uppnås. Åtminstone finns faktorer som gör att rättsläget måste anses som otillfredsställande samt att oklara rättsfrågor på området bitvis existerar. Sverige har även efter NJA 2005 s. 462 fällts i Europadomstolen för att inte uppfyllt kraven på rättegång inom skälig tid.¹⁴¹ Utsikten finns att den inhemska praxisen påbörjar en utveckling i takt med Europadomstolen och dess synsätt, men det är inte alltid möjligt åstadkomma en väl fungerande rätt genom prejudikat och framförallt är det tidskrävande.¹⁴²

¹³⁹ Hans Hellberg, Vi måste avlasta Europadomstolen, Advokaten 2001, nr 5, s.13

¹⁴⁰ Prop. 2004/05:167, s. 1.

¹⁴¹ Tibbling mot Sverige, dom den 11 oktober 2005.

¹⁴² Wiweka Warling-Nerep, Skadeståndstalan mot staten – en allt vanligare företeelse, JT 2004-05, s.171

Både av samhällsekonomiska skäl och önskemål på ökad förutsebarhet talar för en reviderad lagreglering för att etablera ett tydligt och konsekvent regelsystem som anger vilka fall som är ersättningsgilla. Enligt uppgift från JK föreligger just nu ett uppdrag att utreda om en eventuell utvidgning av möjligheten till att erhålla ideell ersättning.¹⁴³ Denna utredning bör således sträva efter att förändra den svenska skadeståndslagen såtillvida att den lever upp till Europakonventionens krav, samtidigt som fortsatt utveckling är möjlig att beaktas genom fördragskonform tolkning.

¹⁴³ Utredningsuppdraget har tilldelats Bertil Bengtsson enligt JK Göran Lambertz, 2005-11-07.

Källförteckning

Svenska författningar

Regeringsformen (1974:152).

Skadeståndslagen (1927:207).

Brottsbalken (1962:700).

Lag (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

Lag (1998:714) ersättning vid frihetsberövanden och andra tvångsåtgärder.

Förordning (1996:379) med hovrättsinstruktion.

Folkrättsliga instrument

Universal Declaration of Human Rights (1948).

European Convention for the protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (1950) and Additional Protocols.

Offentligt tryck

SOU 1993:40, Fri- och rättighetsfrågor, Inkorporeringen av Europakonventionen.

SOU 1992:84, Ersättning för kränkning genom brott.

Proposition 2004/05:167, Ändringsprotokoll till Europakonventionen - en effektivare Europadomstol.

Proposition 2000/01:68, Ersättning för ideell skada.

Proposition 1989/90:42, Om det allmännas ansvar enligt skadeståndslagen.

Proposition 1993/94:117, Inkorporering av Europakonventionen och andra fri- och rättighetsfrågor.

Proposition 1972:5, Proposition med förslag till skadeståndslag m.m.

Tidskrifter

Pointlex, 2005-11-14, Håkan Andersson, Europeisk och svensk standard vid skadeståndskrav.

Pointlex, 2005-06-21, Håkan Andersson, Europakonventionen som parallell respektive fristående skadeståndsgrund.

Juridisk Tidskrift 2005/06, nr 2, Karin Åhman, Skadestånd på grund av konventionsbrott – eller har HD blivit Naturrättare?

Europarättslig tidskrift, 2005, nr 1, Clarence Crafoord, Mot genombrott eller sammanbrott.

Juridisk Tidskrift 2004/05, nr 1, Göran Lambertz, Det allmännas skadeståndsansvar i framtiden- trender och utvecklingsmöjligheter.

Juridisk Tidskrift 2004/05, nr 1, Wiweka Warling-Nerep, Skadeståndstalan mot staten – en allt vanligare företeelse

Juridisk Tidskrift 2004/05, nr 3, Jan Södergren, Rätt till skadestånd i Sverige direkt på grundval av Europakonventionen.

Pointlex, 2003-06-26, Håkan Andersson, Europakonventionen och nationella skadeståndsmål.

Juridisk Tidskrift, 2001/02, nr 3, Peter Lundkvist, Europakonventionens krav på rättegång inom skälig tid – betydelse för åtalsfrågan

Juridisk Tidskrift, 2001/02, nr 1, Olle Ekstedt, Långsam rättskipning

Advokaten, 2001, nr 5, Hans Hellberg, Vi måste avlasta Europadomstolen – Intervju med hovrättsrådet Carl-Henrik Ehrenkrona.

Advokaten, 2001, nr 5, Hans Hellberg, Europakonventionen – ett argument som allt oftare tar skruv.

Svensk Juristtidning, 2001, nr 2, Hans Danelius, Finns det ett botemedel mot långsam rättsskipning?

Europarättslig tidskrift, 2001, nr 4, Clarence Crafoord, Inhemsk gottgörelse för kränkningar av Europakonventionen.

Litteratur

Bertil Bengtsson, Det allmännas ansvar enligt skadeståndslagen, andra upplagan, Stockholm 1999.

Jan Hellner, Svante Johansson, Skadeståndsrätt, sjätte upplagan, Göteborg 2000.

Hans Danelius, Mänskliga rättigheter i europeisk praxis, andra upplagan, Stockholm 2002.

Ove Bring, Göran Lysén, Materialsamling i Folkrätt, fjärde upplagan, Mölnlycke 2005.

Ulf Bernitz, Anders Kjellgren, Europarättens grunder

Ulf Bernitz, Sverige och Europarätten, Stockholm 2002.

Bertil Bengtsson, Erland Strömbeck, Skadeståndslagen – En kommentar, Stockholm 2002.

Håkan Andersson, Skyddsändamål och Adekvans, Uppsala 1993.

Hjalmar Karlgren, Skadeståndsrätt, femte upplagan, Stockholm 1972.

Svenska rättsfall

Mål nr T 923-02 i högsta domstolen.

Mål nr B 1050-05 i högsta domstolen

NJA 2005 s. 462.

NJA 2003 s. 217

NJA 1988 s. 572.

NJA 1977 s. 43

NJA 1954 s. 42

Rättsfall från Europadomstolen

Tibbling mot Sverige, dom den 11 oktober 2005.

Zullo mot Italien, dom den 10 november 2004.

Broniowski mot Polen, dom den 22 juni 2004

Scharsach och News Verlagsgesellschaft mbH mot Österrike, dom den 13 november 2003.

Västberga Taxi Aktiebolag och Vulic mot Sverige, dom den 23 juli 2002

Alitia Publishing Company mot Cypern, dom den 11 juli 2002.

T.P och K.M mot Storbritannien, dom den 10 maj 2001

Kudla mot Polen, dom den 26 oktober 2000.

Comingersoll SA mot Portugal, dom den 6 april 2000.

Matthews mot Storbritannien, dom 18 februari 1999.

Delourt mot Belgien, dom den 17 januari 1970.

Belgiska språkmålet, dom den 23 juli 1968.

Wemhoff mot Tyskland, dom den 27 juni 1968.

Övrigt

www.echr.coe.int

Telefonintervju med Justitiekansler Göran Lambertz den 7 november 2005